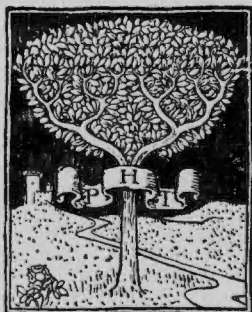


PERSONHISTORISK TIDSKRIFT



UTGIVEN AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BERTIL BROOMÉ

1953

ÅRGÅNG 51 · HÄFTE 1-2

INNEHÅLL.

	Sid.
Författaren fil. lic. SVEN STOLPE, Valåsen:	
En svensk nyckelroman. Om C. F. Ridderstads »Frenologen» och dess bakgrund	1—7
Landskanslisten PER EDW. GUSTAFSSON, Värnersborg:	
Margareta Cabeliau—Margareta Slots. Ett meddelande om en autografsamling och ett fynd däri	8—13
Skriftställaren JOHN BERNSTRÖM, Tidö slott:	
Frederik Coyett, guvernör på Formosa 1656—62, och hans ättlingar	14—20
Riddarhusets genealogiska arbeten	21—26
Docenten ADOLF SCHÜCK, Stockholm:	
Drottning Ulvhilds härkomst	27—33
F. d. Advokatfiskalen OTTO ADELBORG, Lidingö:	
Tomta- och Björköätten	34—39
Fil. lic. SVEN AXELSON, Stockholm:	
Ett bidrag till grevinnan Hedvigs av Ravensberg och hennes släkts historia	40—48
Fil. dr HANS GILLINGSTAM, Stockholm:	
Johan Slawekas tredje hustrus härstamning	49—53
Professorn JAN ERIC ALMQUIST, Djursholm:	
1569 års adelsprivilegier och våra äldsta bevarade häradshövdingeregister	54—71
Arkivarien ELSA NORDSTRÖM, Stockholm:	
Ferbberska kistan	72

En svensk nyckelroman.

Om C. F. Ridderstads »Frenologen» och dess bakgrund.

Av Sven Stolpe.

I.

1844 utkom i Stockholm en roman, »Frenologen» av C. F. Ridderstad. Den har knappast intresserat forskningen. Den saknar litterär valör och är ett tämligen ordinärt prov på tidens sensations- och skräckroman. Huvudpersonen är en svensk vetenskapsman, överdirektör Mörk, som framställs som ett demoniskt geni. Han är uppfinnare och tekniker, han är högt aktad för sin begåvning, han är Berzelius' dödsfiende och tröttnar aldrig på att förtala och bekämpa denne. Han ägnar sig framför allt åt ett vetenskapligt studium av människoskallens byggnad, han är en representant för frenologien. Det visar sig, att han anlitar dödgravare, för att de ur gravarna på Stockholms kyrkogårdar skall förskaffa honom intressanta skallar för hans studium. Han äger ett stort frenologiskt museum, i vilket han också föreläser om sina fynd.

Han har en gång farit till Paris på en forskningsresa och därvid medfört sin hustru, klädd som man. Varför? Jo, för att utnyttja ett anslag till en sekreterare. I Paris förälskar han sig i en ung dam, Maria. Han förgiftar sin hustru-sekreteraren och medför hem den unga fransyskan. Emellertid hade denna i Paris uppvaktats av en ung man, Thomas, vilken följer efter till Sverige, där han försörjer sig som språklärare. Det visar sig, att överdirektör Mörk är en samvetlös man, som icke tvekar att med olika vetenskapliga metoder paralysera sin egen dotter i syfte att förföra henne. Detta förhindras endast därigenom att en explosion i rätta ögonblicket förstör hans laboratorium. Hans hustru och dotter flyr till Amerika, åtföljda av Thomas, vilken på olika sätt försökt komma till deras hjälp.

I romanen skildras också en dödgravare och hans miljö. Under sitt kusliga arbete blir han sinnessjuk; när han i bokens slut möter överdirektören, kastar han sig över honom, tvingar ned honom i en öppen grav, slår honom i huvudet med spaden och begraver honom levande.



Gust. Magnus Schwartz (trol. under livstiden gjord avgjutning av hans huvud).
Foto hos förf.

Romanen är full av demoniska skratt, vansinnesscener, öppnade kyrkogårdsgravar i månsken, hemska klanger från Stockholms kyrktorn, dödskallar. Det är en skräck- och sensationsroman av billigaste slag, med lätt igenkännliga franska förebilder. Bokens syftning är att ge en bild av vart en hänsynslöst materialistisk åskådning måste föra sin man.

2.

Ridderstads litterärt värdelösa och av tidens romanklichéer svårt belastade roman kan förefalla som en naiv fantasi. Den saknar emellertid inte underlag. I själva verket är den en nyckelroman, om man så vill en nidskildring, som i direktet och konsekvens söker sin like i svensk litteratur. Man får gå ända fram till »Det nya riket» för att finna någonting liknande.

Den överdirektör Mörk, som Ridderstad skildrar, är nämligen en av samtidens mest hatade och omtalade svenska kulturgestalter, överdirektören och professorn Gustaf Magnus Schwartz (1783—1858). I ridderstadska arkivet finns, enligt meddelande av doc. Alf Kjellén följande, språkligt egendomliga anteckning: »'Frenologen' tillkom av

författaren med anledning av både skriftliga och muntliga uppmaningar och förtäljdes om överdirektör Schwartz' diaboliska karaktär.»

Schwartz tog studenten i Åbo och avlade där bergsexamen. 1805 blev han förste kontrollör och 1816 överdirektör i Kontrollverket.¹ 1809 utnämndes han till professor i fysik och teknologi vid Vetenskapsakademien. 1826 förordnades han som överdirektör vid det huvudsakligen efter hans plan inrättade Teknologiska institutet — d. v. s. nuvarande Tekniska högskolan — och kvarstod som dess chef till 1845, då han på egen begäran avgick.

Pontus Henriques berättar i sina skildringar ur Tekniska högskolans historia åtskilligt om denne märklige man, som också ofta förekommer i H. G. Söderbaums stora Berzeliusbiografi. »Under sin krafts dagar», säger Henriques, »gjorde sig Schwartz förtjänt av teknologien, ej blott genom sin föreläsningsverksamhet och flera i vetenskaps- och lantbruksakademiens handlingar tryckta avhandlingar utan även genom sina uppfinningar, av vilka åtskilliga förskaffade honom båda ära och guld. Sålunda erhöll han 1814 från Ryssland 1,000 rubel för en nyuppfunnen rektifikator vid brännvinsbränning, och år 1825 tillerkändes honom av svenska staten en belöning av ej mindre än 10,000 rdr B:o att utgå av anslaget till manufakturernas befrämjande för uppfinandet av ett fullkomligare sätt att i stort kola ved och tillgodogöra vissa därvid uppkommande biprodukter.»

Henriques hävdar också, att »när upprättandet av Teknologiska institutet 1823 beslöts, var Schwartz den ende man i Sveriges rike, som kunde taga ledningen av denna anstalt i sin hand. Endast *han* hade den därtill nödvändiga obestriddiga auktoriteten inom näringsidkarnas krets såväl som inom den vetenskapliga världen . . . Hade icke Schwartz vid detta tillfälle med uppoffrande av sina övriga avsikter och framtidsplaner och måhända mot sina egna önskningar tillmötesgått de från alla håll gjorda framställningarna, hade han icke ställt sin person till förfogande och utarbetat ett genomförbart program för läroanstalten, så är det mera än sannolikt, att ännu många år förgått, innan detta institut blivit grundat. Och när skolan öppnades, var det säkerligen lockelsen av hans person och glansen av hans namn, som drogo skaror av lärjungar till anstalten.»

Schwartz var en lysande begåvning. Söderbaum, som dock i sin framställning tycks bedöma Schwartz från hans fiende Berzelius' synvinkel, skriver:

»Han var ett briljant huvud med omisskänneliga anlag för teknisk uppfinnareverksamhet, därtill förslagen och företagsam.»

¹ 1803, vid tjuo års ålder, utgav han en »Handbok i oryktgnosien».

Även hans dödsfiende Berzelius — i Söderbaums verk kan man följa den nästan livslånga kampen mellan dessa två kolleger² — har bestyrkt detta genom ett uttalande i sin självbiografi. Han ger där en munter skildring av hur de två kollegerna som unga studenter ville starta ett universitet i Stockholm, hur de också fick ihop ett laboratorium och började föreläsa. Snart nog kom emellertid polisen och lade beslag på hela laboratoriet — Schwartz hade helt enkelt pantsatt det hela! Berzelius lämnar i detta sammanhang en karakteristik av ungdomsvännen, senare fienden, som han finner lika lysande utrustad å huvudets vägnar som bedrövligt utrustad å karaktärens. I själva verket var Schwartz en ytterst excentrisk person,³ som ständigt kom i strid med sina kolleger. Han intresserade sig starkt för frenologien, tidens stora modevetenskap, motsvarande vår tids psykoanalys. I Adolf Lundvalls »Frenologiens huvudläror» (Sthlm 1859) framställes Schwartz som den främste svenske frenologen, vilken med beundran citeras av Vimont: »Materialerna till ett frenologiskt arbete, vilket säkert skolat göra epok i frenologiens annaler, funnos visserligen bland hans efterlämnade papper, men det behövdes hans snille för att av de, för profana ögon kaotiska, anteckningarna åstadkomma något helgjutet.» Schwartz grundade också ett stort frenologiskt museum i Stockholm, vilket under en tid stod uppställt i Blecktornet på Söder. Samtiden iakttog med undran och fasa, hur Schwartz samlade icke bara avgjutningar utan också autentiska skallar. Blanche och Ridderstad har berättat om hur Schwartz omedelbart efter en intressantare begravning lät sina hejdukar plundra graven på dess skalle, vilken omedelbart införlivades med hans samlingar och där kunde återfinnas av de bestörta och sörjande vännerna. Bl. a. återfann Blanche och Ridderstad hos Schwartz sin vän skalden Ingelgrens skalle.⁴

I sin bok »Mörkt och ljus, minnen och anteckningar» (1893) berättar Birger Schöldström följande, som kan ge en förklaring till de sällsamma scenerna i Ridderstads nyss refererade roman:

² I Schwartz' otryckta självbiografiska anteckningar heter det: »Denna lycka hade om jag förmått utöva mera värde över mig själv, genom mitt eget bemödande att framhålla mina kunskaper och sålunda göra mig känd eller mera populär samt genom en större fördragsamhet och eftergivenhet i min karaktär, kunnat blivit en helt annan och förkrossande för min gemene avundsman och belackare Berzelius.»

³ I den självbiografiska uppsatsen heter det: »Å andra sidan har jag, med min egen vilja, envisa och högst oförsiktiga karaktär, så väl för att vid stridiga åsikter göra min tanke om sanning och rätt gällande samt icke mindre för att genomdriva mina önsknings uppfyllande aldrig med varsamhet sökt kringgå de hinder som legat i min väg utan alltid, ehuru likväl utan brutalitet eller någon slags ohövlighet, utan anseende till de personligheter jag därvid haft för mig, efter förmåga och i fronten bestormat eller undanröjt, vad som motstått eller hindrat.»

⁴ Se Ridderstads »Regnbågen», s. 339 (1882).



Prof. G. M. Schwartz och hans maka, författarinnan Marie-Sophie Schwartz, omgivna av Napoleons och Fredrik den stores dödsmasker. Foto hos förf.

»Det fanns i många år i Stockholm en man, vilken stod på höjden av den utveckling naturvetenskaperna på hans tid hunnit. Han var därjämte den hänsynslösaste och fördomsfriaste människa man gärna kunde tänka sig, en man, vilken helt uppgått i den materialistiska världsåskådningen. I samband härmed stod den snart sagt fanatiska iver, varmed han omfattade frenologien, och den samling åskådningsmaterial han i och för denna sin älsklingsvetenskap hopbragt lär ha sökt sin make i hela världen. Men i och för denna samling nöjde han sig ej med gipsavtryck av märkvärdiga huvudskallar, utan han anskaffade också skallar . . . *au naturel*, om vi så få uttrycka oss. Sätten för detta anskaffande voro, efter vad man med bestämdhet tror sig veta, vanligtvis ganska mörka. Att muta en snickeriarbetare, som skulle tillskruva den dödes kista, till att i smyg avskära likets huvud och förstulet stoppa det i en medhavd påse samt därpå bringa det till professorns museum, säges varit vanligt; ja, man talade helt öppet om till och med ännu ruskigare dåd, verkställda med tillhjälp av

samvetlösas dödgrävare . . . Under en av sina enskilda föreläsningar i början av 1840-talet — berättar en åldrig, trovärdig, ännu levande person, vid föreläsningen närvarande — skulle frenologen förevisa exempel på en utväxt, som ibland kan uppstå å ett människohuvud, och han framtog ett kranium. 'Här, mina herrar', sade han, 'sen I ett praktexemplar av den avhandlade extos'en; den ses här på excellensen Lagerbjelkes huvudskalle.' Och han lät ett verkligt kranium gå ikring hand i hand inom auditoriet. Det fanns intet tvivel om att huvudskallen var äkta.»

Detta är alltså bakgrunden till Ridderstads fantasier.

Schwartz har på äldre dagar gett sin egen karaktär skulden till alla de olyckor som omsider drabbade honom. Han tycks i själva verket vid sidan av geniala drag också ha uppvisat patologiska. Under sina sista år blev han ytterst egendomlig, isolerade sig från människorna, fotograferade sig tillsammans med sin havande tredje hustru, omgiven av dels Napoleons, dels Fredrik den stores dödsmasker (kanske de två män han mest beundrade), lagade själv sin mat och sysslade med sina grubblerier. Han hade länge kämpat för att Tekniska högskolan skulle vara ett praktiskt, icke ett teoretiskt institut. Han hävdade också, att hans söner skulle uppfostras till hederliga hantverkare och förskonas för den s. k. högre bildningen, som han föraktade.⁵

Om Schwartz' förhållande till könet kan sägas, att det var — om också icke lika kriminellt som överdirektör Mörks — så ändå påfallande stormigt och egendomligt. Det är icke lätt att reda ut alla hans hustrur och förbindelser. 1816 fick han sex månaders tjänstledighet och for till Paris, där han emellertid stannade två och ett halvt år, fullkomligt likgiltig för sina plikter som rektor och professor i Stockholm. När Berzelius hösten 1818 kom till Paris, råkade han sin gamle fiende, »invecklad i ett mysteriöst förhållande till en i mansdräkt klädd dam».⁶ Detta liksom hela hans kvardröjande i Paris får sin förklaring, när man konstaterar, att han 1818 gifte sig med en fransk

⁵ Sönerna blev trots detta framstående män. En av dem, Victor, blev chef för Högnäs-Billesholm och en aktad industriman. En annan, Eugène, blev docent i nordiska språk, senare rektor för Schwartzska skolan i Stockholm, en av grundarna av Boströmsällskapet, i många år redaktör för Pedagogisk tidskrift och ordförande både i Stockholms lärarsällskap och i Svenska lärarsällskapet. Han har bl. a. utgivit en på sin tid betydande skrift, »Esaias Tegnér's ställning till vissa vittra och pedagogiska tidsströmningar», språkvetenskapliga arbeten samt skisser till en pedagogisk teori på boströmsk grund. Den tredje sonen blev kyrkoherde i Hudiksvall.

⁶ Jämför i Ridderstads roman, s. 217, det egendomliga där refererade skådespelet »Mörk, tragedi i fem akter», där det bl. a. förekommer, att en vetenskapsman, Mörk, hade beslutat att resa till Continenten och övertalat sin hustru, att förklädd till karl, åtfölja honom som sekreterare, för att förskaffa henne tillfälle att se världen, utan att öka utgifterna, emedan han ändock nödvändigt skulle medhava ett skrivare-biträde.»

dam, Caroline Corbin-Durdant (hans första hustru dog under samma resa i Frankrike). Även detta äktenskap blev emellertid olyckligt, och Schwartz hade senare många andra förbindelser. Bl. a. förförde han en ung mamsell Birath, med vilken han emellertid aldrig kunde gifta sig, därför att hans franska hustru — som katolik — icke kunde skilja sig. Denna mamsell Birath, med vilken han till sin död sammanlevde, och som blev moder till de tre nyss omtalade sönerna, började redan under hans livstid skriva men förbjöds av sin man att trycka sina verk. Däremot fick hon anonymt uppträda och försvara hans frenologiska museum och hävda frenologiens egenskap av modern vetenskap.⁷ Det var först efter mannens död som den ekonomiska situationen tvingade henne att slå mynt av sin icke alltför betydandetalang. Hon blev ofantligt populär och hade särskilt en stor läsekrets i Tyskland. Själv talade hon alltid med den största anspråkslöshet om sina litterära arbeten. Hennes namn är Marie-Sophie Schwartz. Även hennes mest kända romaner, som »Mannen av börd och kvinnan av folket» och »Arbetet adlar mannen», vilka intill vår egen tid behållit en viss popularitet, saknar litterärt värde. Först senare höjde sig hennes produktion till en viss konstnärlig nivå. Hennes författarskap har emellertid ännu icke analyserats. Sin make omtalade Marie-Sophie Schwartz alltid som »gubben»; hennes högt bildade och framstående söner vägrade alltid att ens nämna faderns namn.

Tydligt är alltså, att Ridderstad begagnat sig av den väldiga legendflora, som växt upp omkring en mycket egendomlig och självständig svensk vetenskapsman. Att det skulle ligga någon sanning i uppgifterna om stölderna av huvudskallar på Stockholms kyrkogårdar, är väl icke troligt. Likaså är ju Ridderstads uppgifter om mannens mordförsök och allmänna kriminalitet överdrivna; man häpnar över att en sådan skrift kunde tryckas under Schwartz' egen livstid. Men tydligt är, att det hos denne begåvade man fanns egendomliga sidor, som starkt fängslade samtidens intresse. Man har också svårt att tro, att Ridderstads hatskildring skulle ha kunnat tillkomma utan en konflikt mellan de två männen. Om någon sådan har sig dock familjen Ridderstad ingenting bekant.

Schwartz' så omtalade och beundrade frenologiska museum inköptes med tiden av den väldige samlaren Hammer. Efter hans död hamnade det i Furusund. Ända in på sista åren har skallarna och avgjutningarna varit tacksamma föremål för företagsamma pojkars lekar.

⁷ Artikelserien i Svenska Tidningen »Ett besök i professor S—z's frenologiska museum år 1850» (som broschyr tryckt 1858) är av hennes hand.

Margareta Cabeliau — Margareta Slots.

Ett meddelande om en autografsamling och ett fynd däri.

Av Per Edw. Gustafsson.

Redaktionen av PHT har begärt, att jag skulle ge tidskriftens läsare några upplysningar om den autografsamling som jag under årens lopp hopbragt. Jag har trott mig bäst tillmötesgå denna anmodan genom att dels meddela några notiser om mitt samlande, dels med ett konkret exempel visa att viktiga upplysningar kunna vinnas ur arkivfragment som räddas från förskingringen.

Mitt samlande av handskrifter har egentligen icke gällt något speciellt område eller någon särskild tid. Litterära och historiska personligheter ha dock främst kommit ifråga. Brev och manuskript har jag företrädesvis sökt komma över. Samlingen innehåller i tidsföljd handlingar från tiden omkring Kristi födelse till närvarande tid. Den omfattar nu åtskilliga tusental handlingar. De ligga förvarade i samlingskartonger i bokstavsordning med ett omslag för varje person. En mindre samling papyrus, medeltida handlingar och några större brevsamlingar från vissa släkter (bl. a. Armfelt och Schönström) ha dock ordnats för sig. I det närmaste två foliokartonger upptagas av handlingar, som tillhört franske ministern i Brüssel 1728—1738 — brev och brevkoncept, rapporter m. m. avseende europeiska förhållanden under epoken, särskilt polska tronföljdsfrågan. En mindre samling rörande Johanniterorden finnes även.

En svårighet vid handskriftssamlandet är att uppspåra inköpskällor. Bokauktionskammaren i Stockholm säljer ju ibland autografer och här har jag kommit över en hel del, likaså på antikvariaten. Auktionsannonser har jag studerat flitigt och besökt auktioner på skilda orter. Själv har jag annonserat i olika tidningar efter autografer — ofta med åtminstone något resultat. Så småningom har jag även kommit i förbindelse med antikvitets- och auktionsfirmor i utlandet och detta har varit mycket givande. Jag har inköpt ganska mycket handskrifter i Frankrike, Holland och England samt även något i Amerika (bl. a. ett brev från Kristian Tyrann till Henrik VIII i England) och Italien. De senare åren har Tyskland varit ett rikt

inköpsfält. Handlingar av speciellt svenskt intresse ha här försålts i ganska stor utsträckning. Möjligen har vid något tillfälle byte av handlingar ägt rum mellan svenska och tyska institutioner. På en auktion i München har jag sålunda inköpt ett brev från Erik XIV med påteckning »De la Gardieska Archivet 1 D. Stockholm 1831, p 142». Handlingen är daterad Älvsborg 30 augusti 1561 och innehåller förordnande för Svante Sture — »Vår käre frände» har konungen själv tillskrivit — att vara »stådthållare och gubernator udj Finland» i konungens frånvaro. Vissa egenhändiga anteckningar av Svante och Märta Sture finnas även å handlingen. På auktion i München har jag även inköpt den handling med Margareta Cabeliaus underskrift, som här nedan närmare omförmäles.

En som jag tycker intressant handling, gällande brevcensur under 30-åriga kriget, köpte jag helt nyligen i Berlin. Det är ett brev från Ferdinand III (kontrasignerat av den från fönsterkastningen i Prag kände Slawata) till friherre von Schellendorf. I brevet förordnas bl. a. »dass die Danziger Post, so wie sie auss als einläufft, mit nächstem niedergeworfen und die brieff abgenohmben werden . . . Und wan solches beschehen, so wirdest du die brieff fleissig durchsehen, diejenigen, so dergleichen böse correspondenzien in sich halten oder sonstig verdächtig waren, uns unsäumblich beyzubringen haben . . .».

Hos en firma i Paris inköpte jag för ett billigt pris en fransk synodalstatut från 1400-talet. Ganska lång tid efteråt fick jag genom en docent i Lund förfrågan efter denna statut från La Commission des statuts synodaux i Paris. Då handlingen ej hade något speciellt svenskt intresse — jag köpte den på grund av det billiga priset och då det var en vacker medeltidshandling — överlämnade jag den till den franska institutionen, som var mycket intresserad av den. Från presidenterna i La Commission pour l'étude des Statuts synodaux och La Société d'Histoire Ecclésiastique de la France fick jag därefter meddelande, att statuten införlivats med handlingarna under namn Manuscrit Gustafsson.

De uppgifter man erhåller vid inköp av handlingar äro ibland missvisande. Jag köpte i Holland ett kalendarium från 1100-talet, som uppgavs härstamma från Böhmen. Det visade sig senare vara ett engelskt kalendarium. Även för den liturgiska utvecklingen i Sverige äro ju engelska kalendarier av stort intresse. I västra Sverige dyrkades under tidig medeltid en mängd engelska helgon och i riksarkivet förvaras ett kalendarium, som är av tydligt engelskt ursprung men icke desto mindre använts i Skara stift.

Priserna å den utländska autografmarknaden ha stigit avsevärt

under de senare åren, särskilt i Frankrike. Här exempel å priserna på en del brev och urkunder som sålts vid auktion i München. Namnet är naturligtvis icke enbart avgörande vid prissättningen; innehållet i handlingen är minst lika viktigt. Priserna äro angivna i tyska mark. Gustav II Adolf 61: —, Kristina 37: —, Karl XII 44: —, Gustav III 21: —, Berzelius 42: —, Linné 450: —, Johan Banér 33: —, Axel Oxenstierna 34: —, konvolut med c:a 50 st. autografer av svenska, tyska och spanska härförare och statsmän från 30-åriga krigets tid 190: —. Schiller betingade 1,000: —, Voltaire 115: —, Rosseau 185: —, Melanchton 270: —, madame Pompadour 180: —, Richelieu 68: —. Urkunder av kejsar Otto III och Henrik II, daterade 1001 och 1003, betingade resp. 1,250: — och 1,150: —. Högsta pris, 1,600: —, betalades för ett brev om 3 kvartosidor från Hölderlin till Schiller.

För en del år sedan sände jag till riksarkivet förteckning på en del av mina handlingar. Denna förteckning är ej längre aktuell, ty samlingen har utökats betydligt. En ny förteckning är under utarbetande. En del handlingar ha utlånats till riksarkivet, som därav tagit fotostatkopior.

* *
*

Att Gustav II Adolf hade en son, Gustaf Gustafsson, född 1616 och av drottning Kristina förlänad grevevärdighet med namnet Wasaborg, är ju bekant. Ett visst dunkel har emellertid omgett frågan, vem som var moder till detta konungens barn. Enligt en äldre uppfattning, som återgår på en 1739 utgiven anonym anekdotsamling, var Gustaf Gustafsson son till Margareta Cabeliau, dotter till den ansedde holländske köpmannen Abraham Cabeliau, känd bl. a. för sina insatser vid Göteborgs stads grundläggande.¹ Sommaren 1615 hade Gustav Adolf belägrat den ryska fästningen Pskov och i lägret hade även befunnit sig Cabeliau med dotter, känd för sin skönhet. Det var här ett intimt förhållande uppstått mellan konungen och Margareta. Problemet har sedermera behandlats av ett flertal forskare, utförligast av Hugo Fröding i en uppsats »Grefve Gustaf Gustafssons af Vasaborg mor».² Fröding påpekar, att Gustaf Gustafssons mor hetat Margareta Slots. Hon var gift med en holländsk ingenjör Andries Sersanders, vilken av Gustav Adolf kallats till lägret vid Pskov. Sersanders avled redan någon gång på våren 1616 och i maj

¹ HSH 8, s. 33.

² HT 1902, s. 145 ff.; omtryckt i samme förf., Biografiska studier från skilda tider (1905).

No. 21

Indiamus mig Margareta abryms Vatten Cabelia' att
 gifvas effen asall. Finen Dygde Vadell Finna hundra
 af mal for storidig Frank Finnsom Länninges Län med
 Tufinderna de finittige Finna daffe daff till daffo med Fin
 Lund Sandesgriffid af Stockholm den 14 July år 1620

Margareta u. d. Cabelia

Kvitto med Margareta Cabeliaus namn. Landskanslisten P. Edw.
Gustafssons autografsamling.

s. å. blev hans efterlämnade hustru moder till Gustaf Gustafsson. Om Margareta var gift med Sersanders redan vid ankomsten till lägre vid Pskov är ej känt; möjligt är ju att de inlett bekantskapen just där — efter Margaretas äventyr med konungen — och sedan ingått äktenskap. Efter ett par år gifte Margareta om sig med en holländare Jakob Trello. Denne fick av konungen rätt att jämte hustrun bebo Benhammars kungsgård i Vada socken i Roslagen. Fröding avfärdar tanken på att Margareta Slots skulle vara identisk med Margareta Cabeliau. Då någon person med sistnämnda namn ej anträffats i det bevarade samtida källmaterialet, anser han det otroligt att hon någonsin existerat. Fröding har dock ej lyckats utreda till vem Margareta Slots var dotter.

Den fortsatta forskningen har emellertid ej släppt möjligheten att Gustav II Adolfs älskarinna skulle ha varit Margareta Cabeliau. Ett stöd för traditionens riktighet är den omständigheten att sköldmärkena för ätterna Cabeliau och Wasaborg i en viss del överensstämma — två fiskar finnas nämligen i båda.³ Något nytt samtida handskriftsmaterial till belysande av detta spörsmål har dock ej blivit framdraget. Det kan med anledning härav vara anledning peka

³ Jfr Ingeborg Henschen, Margareta Cabiljaus grav funnen, Sv. Dagbl. ^{30/11} 1924. Nutidens ställning till frågan torde vara den, som bl. a. återgives i senaste upplagan av Svensk Uppslagsbok, där det under rubriken Abraham Cabeliau heter: »Den gamla uppgiften att Gustav II Adolfs älskarinna hette Margareta C[abeliau] och var dotter till C[abeliau] är felaktig; hennes namn var Margareta Slots, men möjl. var hon släkt till C.»

Högst Mageskalkens w. Herr Clas Horns befallning
 Gifwer iagh fru Margareta Abrahamsdatters och
 aff Hofprofuiant Rogh fyra t^{nor}
 smöör 1/2 tunne, kiött och fläsk fem R. Dess till
 wisso mädh egen hand under skrifuit. Dat. Stockholm den 16 Octobris 1619.

Maergrieta slots

Kvitto med Margareta Slots' namn. Autografsamlingen i Eriksbergsarkivet.

på ett par samtida räkenskapsverifikationer, av vilka den ena nyligen införlivats med förf:s autografsamling.

Den sist nämnda handlingen kommer närmast från södra Tyskland, där den torde ha tillhört autografsamlingen på något adelsgoods. Aktstycket har följande lydelse:

Bekiennes mig Margareta Abrahamsdatter Cabeliau att hafwa effter welb. Jören Ogglas sedell hafwa annammet af welförstondig Hans Jörens-son Pänninger Kopm'. Tuhundrede Siuttijo fyre dahl. dess till wisso med egen hand underschriffuit af Stockholm den 14 Julij a. 1620.

Maergrieta ad cabeliau.

Som vi se är det här fråga om en vilsekommen verifikation till Hans Jöranssons räkenskap. Den ger klart vid handen, att en person med namnet Margareta Abrahamsdatter Cabeliau existerat och att hon mottagit understöd av kronan. Med ledning av en nära samtidig verifikation, förvarad i riksarkivet, går det att komma än längre.⁴ Denna handling är av följande lydelse:

Efter Marschalkens welb. Herr Clas Horns befallningh hafwer iagh Fru Margareta Abrahamsdatter opburit aff hofprofuiantett Rogh fyra t^{nor}, hwette två t^{nor} smöör 1/2 tunne, kiött och fläsk fem R. Dess till wisso mädh egen hand under skrifuit. Dat. Stockholm den 16 Octobris år 1619.

Maergrieta Slots.

⁴ Eriksbergsarkivet, nu deponerat i riksarkivet.

Vid en jämförelse mellan de båda namnteckningarna (se bifogade facsimilen) finner man en nära överensstämmelse. Härav och av lydelsen på texterna kan man fastslå att Margareta Abrahamsdotter Cabeliau och Margareta Slots måste vara en och samma person.

Då man nu alltså kan utgå ifrån, att Margareta Cabeliau och Margareta Slots äro identiska, så uppstår frågan, varför Abraham Cabeliaus dotter kallat sig Slots. Något svar på detta spörsmål kan här ej lämnas. Någon nu oförklarlig anknytning till detta namn kan ha förelegat. En uppgift i Hofbergs biografiska lexikon, att Margareta år 1618 gift sig med en Arendt Slotz torde vara felaktig.

Frederik Coyett, guvernör på Formosa 1656-62, och hans ättlingar.

Av John Bernström.

När de två bröderna Peter Julius och Frederik Coijet år 1649 adlades, var den sistnämnde sedan åtskilliga år verksam i det nederländska ostindiska kompaniets tjänst, och han återvände senare aldrig till sin födelsestad, det avlägsna Stockholm. Även de flesta av hans efterkommande levde och dogo såsom nederländska medborgare i Fjärran Östern; med Sverige voro de knappast fästa med andra band än sitt svenska adelskap, som de uttryckligen åberopade ännu 1705 (se den här avbildade minnespenningen; i förbigående kan framhållas att detta säkerligen skedde för att motivera Jonkheer-titeln, vartill släktmedlemmarna, som ej voro nederländska adelsmän, annars inte varit berättigade!). Det kan förmodas att förbindelserna mellan släktens två grenar inte vid något tillfälle efter 1680 voro livliga, naturligt nog när postgången mellan Sverige och Ostindien i regel krävde ett drygt halvår i vardera riktningen och när därtill de fåtaliga postförande skeppen av säkerhetsskäl och vindförhållanden tvungos att mer eller mindre samtidigt lyfta ankar i Vlissingen eller Batavia. Säkert är att de svenska ättemedlemmarnas föreställningar om sina på Sundaöarna bosatta kusiner voro synnerligen vaga, något varom hittills tryckt svensk personhistorisk litteratur tillräckligt tydligt vittnar.

Riddarhusstamtavlornas framställning av släkten Coyets ostindiska gren, sådan den senast återgivits av Elgenstierna (2, s. 45, tab. 27—28), är i hög grad ofullständig och i betydelsefulla avseenden rent oriktig. Intet försök har där gjorts att verifiera de uppgifter, som stamma från Wilhelm Julius Coyets år 1756 tryckta »ättartal», ett arbete som i fråga om ovederhäftighet söker sin like i vår genealogiska litteratur, och där ett stort antal data knappast kunna tolkas annorlunda än som naiva försök att genom fri dikt »förbättra» släktens sociala bakgrund. De klumpigaste av dessa hemvävda myter genomskådades redan vid tiden för sitt offentliggörande, men andra ha av oförklarliga skäl hittills ej underkastats någon märkbar kritik. Noggrannheten i Elgenstiernas utgåva av den svenska adelns ättar-

tavlor illustreras på ett tankeväckande sätt av det faktum, att man där i tab. 28 finner Anreps gamla feltryck »Amton» (för »Ambon», d. v. s. Amboina) omsorgsfullt citerat på två ställen, trots att namnet näppeligen lär kunna återfinnas på en karta; titeln »andre guvernör i Amton» är f. ö. från flera synpunkter rent nonsens.

Med huvudsaklig ledning av i Sverige föga känd holländsk litteratur, främst François Valentijns monumentala skildring av Nederländska Indien (1724—26), har det emellertid sedan sekler varit möjligt att ge en riktigare bild av Frederik Coyetts och hans ättlingars verksamhet och familjeförhållanden. Den följande framställningen, som utnyttjat bl. a. dessa källor och beträffande en släktmedlem även kompletterats genom forskning i det svenska krigsarkivet, är avsedd att åtminstone provisoriskt ersätta riddarhusstamtavlan; en slutgiltig utredning kan givetvis blott åstadkommas genom studier i nederländska arkiv. Som det torde vara ovisst när och om sådana forskningar komma att göras, så är det skäl att redan nu särskilja de två bröder, som hittills under benämningen »Baltzar Fredrik» med orätt förenats till en enda person, liksom även att utmönstra deras ej namngivna syster, för vars existens inga belägg ha kunnat framskaffas, och enderas påstådda äldsta dotter Constantia, som bevisligen ej tillhörde släkten Coyett, samt att återföra de ingiftas namn till deras verkliga, ehuru förvisso mindre pseudoadligt klingande form. Samtidigt får den som kan läsa mellan raderna en intressant inblick i en fantasieggande miljö, som annars ej är representerad i svensk personhistoria: det styrande ämbetsmannaskiktet i Nederländska Indien, sextonhundralets rikaste kolonialvälde.

De holländska namnformerna ha här bibehållits; släktnamnet synes i Ostindien alltid ha skrivits Coyett (ej Coijet eller Coyet!). I Nederländerna brukade man vid denna tid gregoriansk kalender, i Sverige som bekant juliensk.

Tab. 1.

FREDERIK COYETT (son av myntmästaren i Stockholm Gillis Coijet och Catharina von Steinberg), f. omkr. 1620 i Stockholm; uppfostrades sannolikt i Nederländerna; gick vid unga år i tjänst hos nederländska ostindiska kompaniet; justitierådman i Batavia 1644 »i några månader»; andre överköpman i Batavias fästning 1644—47; förste överköpman (i rang närmast guvernören) på Formosa 1647—56; tjänstgjorde såsom föreståndare för kompaniets handelsfaktori på ön Deshima vid Nagasaki i Japan 1647 $\frac{4}{11}$ —48 $\frac{8}{11}$ samt 1652 $\frac{3}{11}$ —53 $\frac{10}{11}$; ledde i denna egenskap en beskickning till shogunen i Yedo

(nu Tokyo) 1647 i nov.—48 ¹⁰/₁ [ej 1652!] och var veterligen den förste svensk som besökt Japan; svensk adelsman 1649 ²⁰/₁₁; tolfte guvernör på Formosa 1656—62; extra ordinarie råd i Nederländska Indien 1660—62; ledde försvaret av fästningen Zeelandia på Formosa mot den kinesiske sjörövaren Cheng Cheng-kung (betitlad Kuo-sing ye och av europeerna kallad Koxinga eller Kokokhinga), men fick (beroende på avundsmäns intriger) ej begärd undsättning från Batavia och tvangs kapitulera 1662 ¹/₂; återvände till Batavia, där han såsom ansvarig för Formosas förlust fängslades s. å.; ställdes inför domstol först 1665 och dömdes för landsförräderi s. å. ¹¹/₈ till offentlig schavottering (varvid skarprättaren symboliskt slog honom på huvudet med svärdets flatsida) samt till livstids landsflykt på den lilla ön Rosingeyn i Bandaarkipelagen; fördes dock ej dit, utan till den närbelägna ön Poelo Ay, där han vistades 1665—74; åtminstone delvis beroende på Karl XI:s skrivelse 1670 ³⁰/₇ av Willem III av Oranien benådad 1674; återvände till Nederländerna 1675 och lät för att rättfärdiga sig trycka en vidlyftig skrift, »t Verwaerloosde Formosa», i Amsterdam s. å.; trol. † i Nederländerna, men obekant när och var [1689?]. — G. 1:o 1645 ¹⁷/₈ i Batavia m. *Susanna Boudaens*, f. 1622 i Haag i Nederländerna, † 1656 på Formosa, dotter av ledamoten av [Nord-] Brabants råd Balthazar Boudaens; 2:o 1658 ⁸/₁₂ på Formosa m. *Helena de Sterke*, som var änka efter en van Alphen.

K ä n d a b a r n :

BALTHAZAR, f. omkr. 1650, guvernör och president, † 1725. Se tab. 2.

FREDERIK [troligen Frederik Julius, säkert ej Baltzar Fredrik!], f. omkr. 1651, sannolikt på Formosa; reste sedan fadern fängslats till Europa och antogs såsom konstapelsmat vid svenska amiralitetet 1666; erhöll tillstånd att »förresa till fremmande orter och i medler tijd njuta 6 daler månadtligen» 1667 ²⁸/₃; i sin frånvaro utnämnd till underlöjtnant [ej överlöjtnant!] 1670 ²⁸/₇, dock med konstapels lön »så länge han uthe är»; är sannolikt identisk med den »Fredrik Julius Coyet Suecus», som inskrevs såsom student vid universitetet i Leyden 1673 ²⁰/₂; återkom till Sverige 1675 och befordrades till skeppskapten vid amiralitetet s. å. ¹¹/₈; förde under danska kriget skeppet Enhorn (68 man, 20 kanoner) i Stenbocks flotta s. å. i oktober, samt skeppet Svenska Lejonet (221—230 man, 48—52 kanoner) i Creutz' flotta 1676 i maj och i Horns flotta 1677 i juni; deltog med sitt fartyg i sjöslaget mellan Falsterbo och Stevn sistn. år ¹/₇; när resterna av svenska flottan flydde, »begick Coyett den galenskapen att vända

tillbaka och segla rakt in i fiendens flotta, där han utan synnerligt motstånd lät taga sig» s. d.; fördes fången till Köpenhamn, men utväxlades s. å. efter $10/10$; blev i Kalmar dömd från tjänsten 1678 $1/7$; synes ännu vid årets slut ha vistats i Sverige; för uppgiften att han senare gått i nederländsk tjänst saknas belägg; vidare öden okända, men måhända † omkr. 1679, eftersom en brorson, f. 1680, erhöll namnen Frederik Julius.

? JULIA. G. 1680 $29/6$ i Amersfoort i prov. Utrecht i Nederländerna m. borgmästaren därst. *Willem Teekman*.

Tab. 2.

BALTHAZAR, f. omkr. 1650 på Formosa; reste liksom brodern vid unga år till Europa; kavaljer i ambassadören Koenraad van Klenks svit vid nederländska generalstaternas beskickning till den ryske tsaren Alexej Michailovitj 1675 $28/7$ —76 $23/10$; författade häröver en utmärkt reseberättelse, som anonymt trycktes i Amsterdam 1677; gick i nederländska ostindiska kompaniets tjänst och återvände till Batavia 1680; sekreterare vid dammstyrelsen därst. 1681—84; vistades därefter någon tid i Amsterdam, men utreste ånyo till Ostindien; andre överköpman i Batavias fästning och justitierådman 1688—9(1); andre överköpman i Nassau på ön Neira i Bandaarkipelagen 1691—94; förste överköpman därst. 1694; t.f. kommandant därst. 1694 $1/9$ —96 $12/4$; konstituerad ordförande i konseljen därst. 1696 $13/4$ —97 $24/6$; nittonde guvernör på Bandaöarna 1697 $26/6$ —1701 $17/4$; tjugosjunde guvernör på Amboina 1701 $20/4$ —06 $15/6$; återvände till Batavia, där han 1707 för utpressning dömdes att under ett år mista sin pension; målet upptogs till förnyad prövning 1709 och domen hävdades såsom obefogad 1713; erbjöds leda en beskickning till sultanen av Malacka, men avböjde med hänvisning till sin framskridna ålder; president i generalguvernementets lägre civildomstol i Batavia 1715—18 och 1719 i dec.—25; avsked på grund av ålder och sjukdom 1725 $1/6$; † 1725 $19/9$ [ej 1728!] i Batavia. — G. i slutet av 1670-talet i Nederländerna m. *Constantia Pierraedt* eller *Pievaardt* i hennes 2:a gifte (g. 1:o m. en Meyburgh, med vilken hon hade dottern *Constantia Meyburgh*, f. 1676, g. m. överköpmannen och nederländske kommandanten på Sumatras västkust Konrad Friedrich Hoffmann, f. i Assenheim i Hessen), f. och † obekant när och var.

K ä n d a b a r n :

FREDERIK JULIUS, f. 1680, [ej 1684!], trol. till sjöss under föräldrarnas resa från Europa till Batavia; konseljsekreterare på Amboina

N^o. LII. C.



Minnespenning över Jan Constantijn Coyett (1693—1705). Plakettmedalj av Wouter Muller omkr. 1660; gravyren delvis tillagd 1705. Efter F. Valentijn 1724, Foto: ATA.

1704—05; faderns assistent därst. 1705—06; medföljde föräldrarna till Batavia sistn. år; reste till Europa såsom bokhållare på skeppet 't Ghyn, som avseglade från Batavia 1707 $\frac{9}{11}$; vistades under det närmaste årtiondet i Europa, men varest är ej känt; synes ha återvänt till Batavia 1719; kurator vid förmyndarekammaren därst. 1722—2(4); rådman i Batavia 1725—26; föreståndare för pepparpackhusen på den närbelägna ön Onrust 1726—27; överköpman och ledamot av dammstyrelsen i Batavia 1727—29; hammmästare, licentmästare och president för godsmästarna därst. 1729—30; överförvaltare på Javas nordostkust 1730 $\frac{6}{8}$; erhöll kommandants titel 1731; extra ordinarie råd i Nederländska Indien 1731—34; kommissarie för Batavias sjukhus och överste för stadens borgerskap 1735; president i dammstyrelsen och ordinarie råd i Nederländska Indien 1735—36; † barnlös 1736 $\frac{6}{8}$ i Batavia och slöt denna gren av svenska adliga ätten Coyet. — G. på sin dödsbädd 1736 $\frac{1}{8}$ i Batavia m. *Geertruida Margaretha Goosens* i hennes 2:a gifte (g. 1:o 1720 $\frac{25}{5}$ i Batavia m. ekipagemästaren därst., sedan generaldirektören i Nederländska Indien Michiel Westpalm, f. 1684 $\frac{28}{5}$ på Ameland i prov. Friesland, Nederländerna, † 1734 $\frac{24}{3}$ i Batavia; 3:o 1737 $\frac{4}{1}$ därst. m. ordinarie rådet, sedan tjugosjätte generalguvernören i Nederländska Indien Johannes Thedens i hans 2:a gifte [g. 1:o 1721 i Batavia m. Anna Susanna van Moerbeek, dotter av packhusföreståndaren på Onrust Jeroen Barentszoon van Moerbeek], f. omkr. 1680 i Friedrichstadt (i Schleswig?), † 1748 $\frac{19}{3}$ [ej $\frac{19}{5}$!] i Batavia), f. obekant när och var, levde ännu 1752, dotter av N. N. Goosens och Sofia Valkenier, samt styvdotter till den för sin rikedom kände generaldirektören i Nederländska Indien François Casteleyn.

ANTHONY BALTHAZAR, f. 1682 i Batavia, † barn.

SUSANNA JULIA, f. 1684 trol. i Batavia, † barn.

CONSTANTIJN AUGUSTUS, f. 1688 i Batavia, † barn.

SUSANNA HELENA, f. 1690 $\frac{29}{3}$ i Batavia, † 1724 $\frac{9}{10}$ [ej $\frac{3}{10}$!] på Amboina. — G. före 1713 m. förste överköpmannen på Bandaöarna, senare tjugofemte guvernören därst. och tjugonionde på Amboina, sist ordinarie rådet i Nederländska Indien *Pieter Gabry* (d. ä.), f. 1684 $\frac{22}{3}$ i Amsterdam, † 1729 $\frac{14}{2}$ [ej $\frac{4}{2}$!] i Batavia. Deras son Pieter Gabry (d. y.), f. 1715 $\frac{25}{11}$ på Amboina, † ogift 1770 $\frac{7}{5}$ i Haag i Nederländerna, var en för sin tid skicklig astronom och meteorolog.

JAN CONSTANTIJN, f. 1693 $\frac{27}{6}$ i Nassau på ön Neira i Bandaarkipelagen. † 1705 $\frac{21}{1}$ på Amboina. Vid hans begravning utdelades en

gjuten och graverad medalj med födelse- och dödsdata samt med uppgift att han var svensk adelsman.¹

Otryckta källor:

Riksregistraturet 1670 ^{80/7}. RA.

Rullor (flottan) serie I, 1665—79. KrA.

Muntliga meddelanden av förste antikvarien fil. lic. Nils Ludvig Rasmusson, Stockholm.

Tryckta källor:

VAN DER AA, A. J., Biographisch Woordenboek der Nederlanden III. Haarlem [1868], s. 802—805.

C. E. S. (= [FREDERIK] C[OYETT] E[T] S[OCIJ]?), 't Verwaerloosde Formosa etc. Amsterdam 1675.

COYET, W. J., Heirar och Friherrar Coyetters ättartal etc. Stockholm 1756. — Rörande följskrifter jfr WARMHOLTZ, C. G., Bibliotheca Historica Sveo-Gothica XII. Upsala 1815, s. 125—126.

[COYETT, B.], Historisch Verhael of Beschryving van de Voyage gedaen onder de Suite van den Heere Koenraad van Klenk etc. Amsterdam 1677. — Rysk översättning och kommentar: Posol'stvo Kunraada van Klenka etc. S:t Petersburg 1900, s. CXVIII.

COYETT, F., se C. E. S.

DU BOIS, J. P. I., Vies des gouverneurs généraux, avec l'abrégé de l'histoire des établissemens hollandois aux Indes Orientales. La Haye 1763, s. 209-214, 313.

FREDERIKS, J. W., De Meesters der Plaqueette-Penningen. S. I. 1943, s. 50, no 20, fig. 155.

HJÄRNE, H., Två svenska Japanfarare. Stockholm 1923, s. 47.

KIÖPING, N. M., . . . een Reesa som genom Asia, Africa och många andra Hedniska Konungarijken, samt Öijar, Medh Flijt är förrättat. Wisingsborgh 1667, s. 121.

LOENBOM, S., Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga Swenska Män II. Stockholm 1773, s. 36—37, not r.

VAN DER KLOOT, M. A. VAN RHEDE, De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indien, 's Gravenhage 1891.

Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. VIII, 1930, sp. 328—331, & X, 1937, s. 273.

VAN DER NORDAA, S. H., Gedenkenning op het Overlijden van den Kunstschilder Govert Flink. I: VAN DER CHIJS, Tijdschrift II. Leyden [1842], s. 763—769, pl.

VON STIERNMANN, A. A., Matrikel öfwer Swea Rikes Ridderskap och Adel. Stockholm 1754—55. I, s. 440—441, & 2, Rättelser och Tilläggningar [sic!], s. 1.

Svenska adelns ättartavlor: Ed. ANREP, 1, 1858, s. 462, & ed. ELGENSTIERNA, 2, 1926, s. 45.

VALENTIJN, F., Oud en nieuw Oost-Indien etc. Dordrecht & Amsterdam 1724—26.

II: 2, s. a 259—260, a 262, a 281; b 26—28, b 31—32, b 34, b 40—41. — III, b 33, b 88, b 93, b 99. — IV, a 371, a 373, a 378, a 402, a 406; c 75—83, c 90. — V: 2, b 57—58, b 89—90, b 92—93.

WARMHOLTZ, C. G., se COYET, W. J.

WILLMAN, O. E., . . . een Reesa till Ostindien och . . . Japan. Wisingsborgh 1667, s. 235.

ZETTERSTEN, A., Svenska flottans historia åren 1635—1680. Norrtelje 1903, s. 495—496, 599.

¹ Denna i svensk numismatisk litteratur hittills okända minnespenning över en hittills okänd svensk adelsman avbildades redan 1724 av Valentijn (Pl. LII, fig. c). Ehuru inte i alla detaljer korrekt återgiven, kan den igenkännas såsom en gjuten s. k. plakett-medalj, omkring 1660 förfärdigad av guldsmeden Wouter Muller i Amsterdam. Dylika begravningsmedaljer framställdes i stora upplagor: inskriften kompletterades medelst gravyr först när de skulle användas. Som Jan Constantijn Coyett vid sitt fränfalle var elva år gammal, synes gravören samtidigt ha fått uppdrag att avlägsna den avbildade dödes helskägg. Intet exemplar av denna minnespenning med J. C. Coyetts namn har veterligen bevarats; det nederländska kungl. myntkabinettet i Haag äger ett med gravyr åsyftande den kände historie- och porträttmålaren Govaert Flinck, † 1660 ^{3/1} i Amsterdam.

Riddarhusets genealogiska arbeten.

Under nära två århundraden har Riddarhuset varit en viktig härd för vår genealogiska forskning.¹ De olika generationernas arbeten där ha givetvis varit präglade av växlande mål och metoder. Under de senaste åren har verksamheten intensifierats och fördjupats. En extremt källkritisk metod har satt in och arbetena ha under major Folke Wernstedts ledning fått en planmässighet utan tidigare motsvarighet. Utom de ordinarie arbetskrafterna har han kunnat lita till frivillig hjälp och framför allt har han på ett föredömligt sätt organiserat de möjligheter som det statliga arkivarbetet kunnat erbjuda. Under de sista åren har Humanistiska fonden lämnat ett välbehövt stöd.

Riddarhusets stamtavlor ha numera fullständigt omlagts enligt moderna lösbladsprinciper. Av övriga arbeten må här särskilt nämnas de omfattande forskningar, excerperingar och registreringar som syfta till att utreda de adelssläkter som försvunnit före Riddarhusets inrättande och som i stor utsträckning tidigare varit obearbetade. Då kunskapen om dessa släkter varit någorlunda tillgodosedd för medeltiden, ha forskningarna framför allt inriktats på 1500-talet. Det gäller här att penetrera att vidlyftigt och svårbemästrat material och att källkritiskt bearbeta detsamma. Såsom framgår av nedanstående förteckning, som ställts till redaktionens förfogande, har arbetet redan avsett många betydelsefulla resultat i form av bearbetningar, register och katalogiseringsarbeten. Slutmålet är naturligtvis att sammanställa ättartavlor för 1500-talsfrälset. Riddarhusets genealogiska avdelning har dock även sökt tillmötesgå den historiska forskningens behov genom att i förekommande fall biträda vid lösningen av enskilda frågor. Det är avdelningens förhoppning att även i framtiden, i den mån tid och arbetskraft så medger, kunna fortsätta denna tradition.

¹ Jfr H[olger] R[osman], Riddarhusgenealogierna och deras bearbetning, PHT 1905, s. 35 ff.; Riddarhusgenealogierna, redaktionell artikel i PHT 1908, s. 97 ff. — Se vidare följande uppsatser av F. Wernstedt: Ur riddarhusgenealogiernas historia (i Gen. samf. i Finland årsskr. 1937); Riddarhusets stamtavlor. Historik, läge, önskemål (Skrifter utg. av Gen. för., 2, 1946), Ättartavlor för det gamla frälset (i Meddel. från Riddarhuset, 1951); Den introducerade adelns ättartavlor (i Meddel. från Riddarhuset, 1951); Ättartavlor och arkivarbete (i Meddel. från Riddarhuset, 1952).

Förteckning över forsknings-, register-, ordnings- och förteckningsarbeten samt bearbetningar utförda vid Riddarhusets genealogiska avdelning av arkivarbetare och frivilliga dec. 1939—juni 1952.

* = av frivilliga utförda arbeten.

	Sidor	Lappar eller kort
Registerarbeten avseende det genealogiska arbetet i allmänhet.		
1. Svensk adelshistorisk <i>bibliografi</i> (sammanställd på grundvalen av Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1771—1920, de historiska årsbibliografierna 1921—1951 och Joh. Ax. Almquist, Svensk genealogisk litteratur)	—	8,000
2. Förteckning över den svenska adelns <i>ätter</i> enligt Elgenstiernas, Schlegel och Klingspors samt Jully Ramsays ättartavlor jämte ätternas namn före adlandet (dock ej patronymika), där släktnamnet ändrats	318	—
3. Förteckning över arbetet berörande <i>genealogier</i> i tryckta och otryckta arbeten och samlingar hittills	—	1,800
4. Personregister till <i>Schlegels och Klingspors</i> ättartavlor	285	—
5. Kompletterande personregister till <i>Elgenstiernas</i> ättartavlor, upptagande i registerdelen ej medtagna personer	86	—
6. Personregister (i excerptform) till <i>gravinskrifter</i> m. fl. adelshistoriska källuppgifter i utkomna delar av Sveriges kyrkor samt Peringskiölds Monumenta Sveo-Göthorum (handskr. i KB) m. m. ... hittills	—	9,600
7. Avskrift av Kungl. Bibliotekets förteckningar över <i>likpredikningar</i> , åminnelsetal och verser över enskilda..... hittills	2,936	—
Arbeten berörande den introducerade adeln (Riddarhusets stamtavlor).		
8. <i>Omläggning</i> på lösblad av Riddarhusets stamtavlor från grafisk uppställning till vanligt tabellsystem (med enfamiljstabeller; de aktuella delarna utskrivna med maskin, de historiska delarna framställda genom uppmontering av motsvarande partier av Elgenstiernas ättartavlor)	15,000	—
9. Register över ätterna tillhörande personer i Elgenstiernas ättartavlor (Riddarhusets stamtavlor efter omläggningen) och Riddarhusets förutvarande stamtavlor (<i>historiska registret</i>)	4,912	200,000

	Sidor	Lappar eller kort
10. Register över i stamtavlornas aktuella delar upptagna ätterna tillhörande personer samt ingifta (<i>aktuella registret</i>)	—	55,000
11. <i>Källförteckning</i> till Elgenstiernas ättartavlor (Riddarhusets stamtavlor)	—	1,600
12*. Register över ätterna och deras äldre led ordnat efter <i>härkomstorter</i>	2,900	—
12 ^{1/2} *. Excerpering av förteckningen till Göta hovrätts särskilda samling <i>morgongåvobrev, testamenten, boupp-teckningar, arvskiften, avvitringar o. d.</i>	—	2,600
13 (hälften*). Excerpering av Svea hovrätts adliga <i>boupp-teckningar</i> (i RA) hittills årg. 1737—1746	83	—
14 (hälften*). Excerpering av förteckningar över födda, vigda och döda enligt <i>ministerialböckerna</i> (för kontroll och källhänvisning i stamtavlorna) hittills årg. 1847—1907	—	30,800
15. Jämförande <i>granskning</i> av på mer än ett ställe i stamtavlorna (Elgenstiernas ättartavlor) förekommande uppgifter om födelser, vigslar och dödsfall m. m. hittills	—	4,700
16. Excerpering av stamtavlorna (Elgenstiernas ättartavlor) i fråga om ingiften av <i>ofrälse kvinnor</i> för tiden från 1860 (i Stockholm även före) avseende fortsatt anskaffande för dem av utdrag ur födelse- och dopböcker	—	6,000
17. Jämförande granskning av registren över <i>ingifta</i> i adelskalendern för anskaffande av utdrag ur döds- och begravningsböcker för avlidna..... hittills årg. 1922—1929 och 1934—1935	147	—
18. Förteckningar över <i>emigrerade</i> och i utlandet bosatta medlemmar av adeln	—	2,850
19. Förteckning över svensk- <i>baltiska</i> och baltisk-svenska ätter	24	—
20. Excerpering av uppgifter i utkomna delar av Gen. Handbuch der baltischen Ritterschaften för komplettering av de <i>baltiska</i> ätternas stamtavlor	—	3,100
21. <i>Införing</i> av 21,300 uppgifter i stamtavlorna	—	—
Samlingar och arbeten till det äldre svenska frälsets ättartavlor.		
<i>Allmänt.</i>		
22. Släktförteckningar till <i>Annerstedts</i> Svenska medeltidens frälssläkter (UUB, X. 52) och <i>K. H. Karlsons</i> medeltidssamling (RHA) samt <i>Stiernmans</i> samling (UUB, X. 25) och <i>Akersteins</i> samling (RHA) i vad rör medeltiden och 1500-talet.....	82	1,450

	Sidor	Lappar eller kort
23. Avskrift av registerbandet till <i>Annerstedts</i> samling (UUB, X. 58 a; övriga delar äro fotografiskt kopierade)	470	—
24. Kritisk granskning av och källförteckning till <i>Djurklous</i> medeltidssamling (RHA), utförd av mag. phil. Jakob Koit och tryckt i Släkt och Hävd 1950	10	—
25. Personregister till <i>Djurklous</i> kronologiskt ordnade excerpter för medeltiden (RHA)..... hittills	—	9,500
26. Personregister (kvalificerat) över kvinnor i <i>K. H. Karlssons</i> samling	—	4,500
27. Källförteckning i excerptform till <i>samma</i> samling ..	—	1,400
28. Vapen-, släktnamns- och sätesgårdsregister till <i>Per Brahe d. y:s</i> (egentligen Rasmus Ludvigssons m. fl:s) släktbok (exemplaren KB Rålamb, fol. 12, och RA, Skoklöster, I, fol. vol. 52; med uppgifter om skiljaktigheter).....	—	4,200
29. Avskrift av Jonas <i>Bures</i> släktbok (eller register till tidigare släktböcker; RA, Genealogica 50, med angivande av skiljaktigheter i avskrifterna Genealogica 51 och 52)	550	—
30. Vapen- och släktnamnsregister till <i>samma</i> släktbok .	—	1,700
31. Vapen-, släktnamns- och sätesgårdsregister till Peder Månsson <i>Utters</i> Collectanea genealogica (RA, Genealogica 41)	—	4,550
32. Personregister efter förnamn till Register över funna gamla akter angående <i>adelns gods</i> i Sverige (KA, Fört., ser. 4)	—	800
33. Personregister (kvalificerat) till medeltidspartierna av <i>Elgenstiernas</i> ättartavlor	—	4,000
34. Avskrift av Wieselgren, Bidrag till en svensk <i>vapentolkning</i> (handskrift i Göteborgs stadsbibliotek) .. hittills	290	—
35. Vapenregister till en vapenbok över ointroducerade ätters <i>vapen</i> (UUB, X. 110, a)	—	1,000
<i>Samlingar och arbeten till ättartavlor över 1500-talsfrälset.</i>		
36. <i>Ättartavlor</i> , avsedda som utgångsmaterial för vidare bearbetning, sammanställda av på lösblad uppmonterade ifrågakommande delar av <i>Elgenstiernas</i> , <i>Schlegel</i> och <i>Klingspors</i> samt <i>Jully Ramsays</i> ättartavlor jämte stamtavlor ur <i>Peringskiölds</i> och <i>Åkersteins</i> samlingar (RHA) samt <i>Stiernmans</i> samling (UUB, X. 25), under komplettering med uppgifter i <i>Utters</i> och <i>Per Brahes d. y:s</i> släktböcker hittills	4,600	—
37. Personregister efter förnamn (kvalificerat) samt släkt-, vapen- och sätesgårdsregister till <i>samma</i> ättartavlor	—	22,000

	Sidor	Lappar eller kort
38. Person-, släktnamns- och ortsregister till <i>pergamentsbrev</i> 1541—1630 i UUB (fotogr. kopierade) hittills	—	4,600
39. Gemensamma person-, orts- och sakregister till de olika delarna av den tryckta utgåvan av <i>Gustaf I:s registratur</i> (utskrivning pågår genom RA:s försorg)	—	65,000
40. Gemensamma person-, orts- och sakregister till adressatregistren (»diarierna») till <i>riksregistraturet</i> och hertig Karls registratur, 1560—1632 (excerperingen framförd till 1611, ordningsarbetet för tiden 1560—1580 påbörjat) hittills	—	52,000
41. Personregister efter förnamn över adliga personer i tryckta utgåvan av <i>Svenska riksdagsakter</i> 1521—1598.	—	2,700
42. Samma register till <i>frälse- och rusttjänstlängder</i> (1526) (1553)—1630 (KA)	—	18,000
43. Sätsgårdsregister till <i>samma längder</i> (samt till riksdagsakterna 1521—1598)	—	3,500
44. Personregister efter förnamn över adliga personer i tryckta utgåvan av <i>Erik XIV:s nämnds dombok</i> .	—	1,200
45. Excerpter ur Sv. autografsällsk. tidskr. och <i>Personhist. tidskr.</i> hittills årg. 1878—1947	—	850
46. Excerpter ur de renoverade <i>häradsdomböckerna</i> för Uppland till 1635 med tillhörande personregister .	639	900
47. Avskrifter och excerpter rörande <i>halvfrälset</i> i Småland och Västergötland under 1570-talet	385	—
48. Uppsatsen <i>Rannsakingen om halvfrälset i Småland omkring 1575</i> med tillhörande person- och ortsregister (sammanställd av mag. phil. Jakob Koit och tryckt i Genealogiska föreningens skriftserie)	64	—
<i>Ättartavlorna över riddar- och riksrådsätterna.</i>		
49. <i>Längd</i> över dessa ätter även upptagande de släktmedlemmar, som varit riddare och riksråd (sammanställd av magister Koit; beträffande ätternas namngivning har samråd ägt rum med professor Gottfrid Carlsson, docenten Bengt Hildebrand och fil. doktor Hans Gillingsam)	42	3,000
50. Personförteckning till riksrådsätternas <i>1500-talspartier</i> (till hjälp vid förestående kursiv genomgång av pergaments- och pappersbrev från 1500-talet i vad rör riksrådsätterna)	—	800
51. Arbetsmaterial till en förteckning över de <i>förkortningar</i> som skola användas vid sammanfattningsarbetet	—	600
52. Manuskript till <i>släktartiklarna</i> Algotssönernas ätt, ätten Änd, Aspenäsätten och ätten Boberg (sammanställda av magister Koit)	33	—

	Sidor	Lappar eller kort
Ordnings- och förteckningsarbeten i Riddarhusets arkiv.		
53. Inpackning av större delen av arkivet för <i>evakueringen</i> 1940 (i 300 evakueringskartonger) och nyuppställning av arkivet (i dess helhet 300 hyllmeter, förutom sköldebrevssamlingen m. m.) efter den evakuerade delens återförande till Riddarhuset	—	—
54. <i>Grousortering</i> av »sumpar» och diverse materiel, som samlats i arkiv- och bokmagasinen	—	—
55. Statistik över måtten på Riddarhusets <i>originalsköldbrev</i> för konstruktion av nya skåp till sköldebrevssamlingen, dennas nyuppställning efter storlekar i de för ändamålet anskaffade nya skåpen	—	—
56. Inventering av svenska <i>sköldbrev</i> i original, kopia, koncept och avskrift, förvarade i olika arkiv och institutioner eller i enskild ägo (300 vapenbeskrivningar samtidigt avskrivna)	—	5,400
57. Alfabetisk förteckning till de inemot 2,500 <i>vapnen</i> i riddarhussalen	45	—
58. Påbörjad rubrikskrivning till samlingen på lösblad uppmonterade fotografier och <i>bilder av vapen</i> i sköldbrev, begravningsvapen m. m.	—	—
59. Sammanförande av på olika ställen förvarade <i>kartor och ritningar</i> , utslätning av rullade, samlingens grovordnande och inläggning i ett av sköldebrevsskåpen	—	—
60*. Signering av accessioner av <i>fotografiporträtt</i> och deras inordnande i porträttsamlingen	—	—
61 (delvis*). Anbringande av <i>tabellnummer</i> på utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker (hittills 16,000 st.)	—	—
Ordnings- och förteckningsarbeten i Riddarhusets bibliotek.		
62. Inventering, nyordning och nyuppställning av <i>boksamlingen</i> samt utarbetande av en realkatalog . . .	—	3,100
63. Ordnande av <i>dubblettsamlingen</i> (10 hyllmeter)	—	—
64. Ordnande och paketering av <i>restupplagor</i> av böcker och broschyrer (1,614 paket)	—	—

Drottning Ulvhilds härkomst.

Av Adolf Schück.

Enligt samstämmiga uppgifter grundades Sveriges första cisterciensklöster av drottning Ulvhild och hennes make konung Sverker d. ä. Enligt den pålitligaste källan skedde detta år 1143. Linköpingsbiskopen Hans Brask uppger 1525 att »Aluastra wart funderat aff K. Swerke aff hans hustru drotning Ulwilla morgongoffuer, gammelt frelze som fundacien clarlige beuiser, ochörde aldrig til cronan». Medan Ulvhild i en cistercienskrönika från 1100-talets slut omnämnes som en »from kvinna», framställs hon av den då levande danske historieskrivaren Saxo som ondskefull och sedeslös. Bl. a. skulle hon under sitt tidigare äktenskap med den danske konungen Nils Svensson ha uppeggat sin styvson Magnus mot hans kusin hertig Henrik Lavard och därmed frammanat en fiendskap, som slutade med att den sistnämnde mördades nyåret 1131. Bakgrunden till att Ulvhild övergav konung Nils och i stället blev Sverkers gemål är enligt Saxo följande.

Efter en sveakonungs död (sannolikt Inge d. y:s) hade »götarna» utan hänsyn till svearnas företrädesrättighet med avseende på utväljande av konung, överlämnat styrelsen till Magnus, en son till den danske konungen Nils och Margareta, sveakonungen Inge d. ä:s dotter. Svearna, som icke ville finna sig i detta övergrepp, hade då valt en egen konung. Denne hade sedan dödats av »götarna», varefter makten lämnades till Magnus (den åsyftade sveakonungen är synbarligen en i västgötska och uppsvenska konungalängder omtalad Ragnvald, som Langfedgatal uppger vara son till en »Olof Näskonung»). Härefter berättar Saxo om svearna, medan Magnus blev upptagen i Danmark, valde Sverker, en man av »medelmåttig börd», till sin konung. Han skickade först kärleksbud till den »Ulvilda norica», som konung Nils efter Margaretas bortgång hade äktat. Sedan lät Sverker i hemlighet röva bort denna »Ulvilda» och hade henne som sin frilla. Enligt Saxo hade Sverker nämligen »med henne samlag såsom äktenskaplig förbindelse och fick med henne sonen Karl, som efter honom även regerade i Sverige».

I några få rader sammanfattar här Saxo de traditionsuppgifter, som han inhämtat om Sveriges öden under 1120-talet och som han tydligen grällt färglagt ur sina subjektiva synpunkter. I vad mån hans framställning av vissa fakta kan betraktas som trovärdig, skall icke här diskuteras annat än beträffande Ulvhilds relationer till danakonungen Nils Svensson och till sveakonungen Sverker. Det viktigaste problemet är emellertid: vilken härkomst hade denna enligt Saxos framställning så åtråvärda kungagemål?

Saxo uppger att Ulvhild haft tillnamnet »norica» (den 'norska' eller 'från Norge'). Härmed bör sammanställas en uppgift i den av en islänning vid 1200-talets mitt författade »Fagrskinna»¹: »Karl Sverkerssons konungs moder var Ulvhild drottning, dotter till Håkan Finsson [som var] Hareks son av Thjottaätten. Ulvhild gifte sig först med Nils danakonung och sedan med Inge Halstensson sveakonung och sist med Sverker konung, Kols son».

Fagrskinnas uppgifter verka icke helt tillförlitliga, vilket torde bero på att denna källa är yngre än Saxo. Sverker var icke son till Kol utan en *sonson* till denne att döma av de äldsta svenska uppteckningarna om hans anor.² Uppgiften att Ulvhild först varit gift med Nils danakonung, sedan med Inge d. y. och tredje gången med Sverker strider direkt mot Saxos utsago och är f. ö. alldeles orimlig, ty Inge d. y. avled flera år före konung Nils, som dräptes 1134. Huru skola alla dessa motsägelser förklaras? Saxo och Fagrskinna synes emellertid vara ense i två påståenden: dels att Ulvhilds giftermål med Nils föregick det med Sverker och dels att hon var av norsk börd.

Teoretiskt är det ju tänkbart att det under tiden 1118—1143 kan ha funnits två olika svenska drottningar med namnet Ulvhild, dels Inge d. y:s och dels Sverkers, men det förefaller väl egendomligt att bägge dessa skulle ha varit av *norsk* börd. Det synes därför sannolikt att Fagrskinnas författare sammanblandat två svenska drottningar med tämligen snarlika namn. Som Inge d. y:s drottning har en senmedeltida svensk tradition utpekats en viss drottning Ragnhild, som blev ärad som ett helgon i (Söder-) Tälje.³ Bl. a. uppger Ericus Olai att Ragnhild var gift med Inge d. y. och att dennes dotter Kristina blev Erik den heliges gemål. Sistnämnda uppgift måste emellertid vara oriktig. Som framgår av den märkliga genealogiska utredning angående danska kungadottern Ingeborgs anor, som omkr. 1195 förebragtes i skilsmässoprocessen mellan henne och den franske ko-

¹ Fagrskinna, ed. Munch & Unger, s. 145.

² Se Ahnlund, Vreta klostrets äldsta donatorer i HT 1945, s. 341—343.

³ Se T. Lundén, Sankta Ragnhild av Tälje i Credo 1944, s. 184—189.

nungen Filip August, bör Kristina ha varit dotter till Inge d. ä:s dotter Kristina (den då levande sveakonungen Knut Eriksson härstammade i tredje led från Inge d. ä. och dennes maka Helena genom att hans moder Kristina var deras dotterdotter).⁴ Detta hindrar emellertid icke att de tämligen samstämmiga uppgifterna om att drottning Ragnhild varit gift med en konung Inge kunna vara riktiga. Och det förefaller ju ganska plausibelt att den fromma Ragnhild efter Inge d. y:s död i Vreta dragit sig tillbaka till Tälje, som av ålder var ett kristet centrum.⁵

Som orsak till att Sverker tog Ulvhild till sin maka har anförts att hon »i Sverige närmast representerade den gamla konungasläktens inflytande och ekonomiska resurser».⁶ Detta kan hon knappast ha gjort om hon blott varit Inge d. y:s änka. Allt talar för att Ulvhild genom sin börd innehaft arvegods i Sverige eller att hon representerat betydande arvskrav. Dessa kunna näppeligen ha härrört från hennes norske fader Håkan Finnsson.⁷ I stället är det rimligare att ifrågasätta, om icke Ulvhilds *moder* kan ha härstammat från någon av den svenska Stenkilsättens konungar.

Granska vi den här å sid. 31 återgivna släkttavlan, finna vi att samtliga de svenska konungar och de olika tronpretendenter, som framträdde under tiden omkr. 1130—1170, på skilda sätt stå i släktskapsrelationer till konung Inge Stenkilssons och drottning Helenas barn. Erik den helige är gift med deras dotterdotter, hans baneman Magnus Henriksson är en dottersson till kungaparets ende kände son Ragnvald. Tronpretendenten Magnus Nilsson är son till Inges dotter Margareta i hennes äktenskap med Nils danakonung. Kan icke »Ulvhild från Norge» passas in i detta sammanhang?

Vi veta att den danske konungen Nils Svensson någon tidrymd efter sin tronbestigning 1104 gifte sig med Margareta. Emedan deras son Magnus vid sin död 1134 var gift och efterlämnade en son kan föräldrarnas äktenskap senast ha ingåtts omkr. 1115. Margareta hade emellertid tidigare varit gift i Norge. I samband med den 1101 ingångna svensk-danska freden i Kungahälla hade den svenska kungadottern förmåls med den norske konungen Magnus Barfot; med anledning härav fick hon tillnamnet »Fredskulla». Äktenskapet med

⁴ Se DS, I, nr 101. Se även S. Bolin. Om Nordens äldsta historieskrivning, s. 175.

⁵ Att döma av Adam av Bremen och Botvidslegenden synes Södertälje ha varit ett kristet centrum redan omkr. 1067, vilket framgår av att den vid Flottsund nära Uppsala dödade munken Erik (Perigrinus) bisattes där.

⁶ Tunberg, Sveriges historia, 2, s. 41.

⁷ Han tillhörde »Tjotta-ätten». Till sanuma ätt hörde konung Stenkils moder Astrid enligt Hervararkrönikans uppgift. Hon var dotter till Njal Finnsson från Hålogaland och gift med Ragnvald den äldre.

Magnus blev mycket kortvarigt, ty denne avled redan 1103. Enligt Saxo hade Magnus Barfot och Margareta inga barn. Det är emellertid möjligt att Margareta efter Magnus död ingått ett nytt äktenskap eller haft en förbindelse med den norske hövdingen Håkan Finnsson, som uppges ha varit fader till Ulvhild. Några år senare har Margareta åter blivit änka (eller skiljd från Håkan?) och ingått ett nytt äktenskap med Nils danakonung. Till det danska kungahovet har drottningen då medfört sin lilla i Norge födda dotter, som därför fått tillnamnet »den norska».

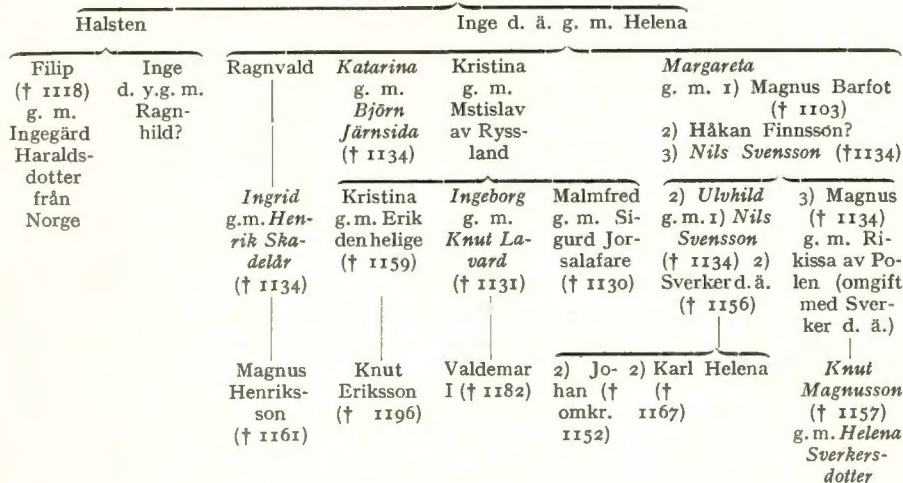
Margareta synes ha varit mycket förmögen och generös. Saxo omtalar att hennes brorsdotter Ingrid (som äktade den danske prinsen Henrik Skadelår) fick en fjärdedel av hennes svenska gods och att lika stora lotter skänktes till systerdottern Ingeborg (som äktade hertig Knut Lavard) och hennes son Magnus Nilsson. Vad som kan ha föranlett detta utskiftande av hennes svenska arvegods skall här icke diskuteras. Det ligger emellertid nära till hands att antaga att konung Nils efter Margaretas död, som synes ha inträffat vid slutet av 1120-talet, sökte behålla dispositionen över hennes återstående förmögenhet genom att äkta hennes norska dotter. Emedan Nils var född före 1074 var ju ålderskillnaden mellan honom och Ulvhild högst avsevärd — omkr. ett trettioårigt år —, varför den betydligt yngre Sverker bör haft ett lätt spel som giljare. För Ulvhild torde det sedan ej ha mött några svårigheter att uppnå kyrklig skilsmässa, ett giftermål mellan en styvfader och en styvdotter bör väl då liksom senare ha betraktats som en styggelse av kyrkans män.

I avsikt att åskådliggöra de ganska invecklade genealogiska problem, som här avhandlats, har jag sammanställt följande hypotetiska släkttavla. Man ser av densamma att i icke mindre än sex fall (här kursiverade) ha medlemmar av den danska kungasläkten ingått äktenskap med ättlingar till Inge d. ä. och Helena.

Vi sväva i okunnighet om den närmare tidpunkten för Ulvhilds flykt från Danmark och giftermål med Sverker, terminus ante quem är 1134. Terminus post quem är Margareta Fredskullas död, som måste ha inträffat *före* 1131.⁸ Här må emellertid påpekas att Sverkers och Ulvhilds son den omkr. 1152 dräpte jarlen Johan vid sin död var gift och då efterlämnade åtminstone fyra barn, vilket tyder på att han varit giftasvuxen vid 1140-talets slut och sannolikt född omkr.

⁸ Næstvedannalerna ange 1117 som Margaretas dödsår, vilket starkt betvivlats av flera danska forskare, som ansett att hon dött senare (omkr. 1130). Nu visar det sig att ifrågavarande annaler ha flera fellästa årtal, så t. ex. anges Knut den heliges dödsår vara 1090 — han dog 1086. Årtalet 1117 (MCXVII) kan vara en felläsning t. ex. av MCXXII (1122), MCXXV (1125) eller MCXXX (1130).

Stenkil († omkr. 1066)



1130. Längre kunna vi icke komma. Det förefaller emellertid uppenbart att Saxos uppgift, att Margareta Fredskullas son Magnus Nilsson efter en sveakonungs död hade blivit vald till »götarnas» konung, icke kan hänföra sig till västgötarna utan till östgötarna, ty hans namn saknas i den västgötska konungalängden. Emedan Sverker enligt samstämmiga uppgifter var en östgötsk hövding, ligger det närmast till hands att antaga att det var han som tvingade Magnus Nilsson att återvända till sitt danska hemland, där denne sedan stupade i det blodiga slaget vid Fotevik 1134. Att Sverker i fortsättningen hade ett gott öga till de svenska arvegods, som tillhörde Margareta Fredskullas danska arvingar, framgår av Saxos uppgift att Magnus Nilssons son Knut nödgades sälja sina svenska gods, då han som landsflyktig vistades hos sin styvfader Sverker. Denne hade nämligen efter Ulvhilds död ingått ett nytt giftermål med Rikissa av Polen, Magnus Nilssons änka.

Sverker efterlämnade flera barn. Saxo uppger att sonen Karl var född i hans äktenskap med Ulvhild. Detsamma torde även gälla om Sverkers son Johan, den omkr. 1152 av en uppretad tingsmenighet dräpte jarlen. Denne efterlämnade tre söner (Ulf jarl, Kol och Burislev) samt en dotter (Cecilia).⁹ En tredje son till Sverker bar enligt de medeltida »folkungagenealogierna» namnet Sune med tillnamnet »Sik» (som enligt Ahnlund synbarligen hänsyftar på en nära Alvastra be-

⁹ Se härom Ahnlund i HT 1945, s. 345, not 2.

lägen gård). En fjärde son till Sverker torde vara den i Kong Valdemars Jordebog omtalade Burislev, som att döma av sitt slaviska namn torde ha fötts i hans senare äktenskap med Rikissa av Polen. Av döttrarna äro två kända, Ingegärd, som var priorinna i Vreta kloster och dog så sent som 1204, samt Helena, gift med sin styvbroder den 1157 vid »blodgillet» i Roskilde dräpte danske delkonungen Knut Magnusson. Emedan Helena var gift med sin styvmor Rikissas son, måste hennes moder ha varit Ulvhild.

Med drottning Ulvhild har i historisk litteratur sammanställts en viss »Knut Ulvhildason», som kommit att spela en viss roll i diskussionen om vem som varit Knut Erikssons drottning. Denne omtalas i den tryckta litteraturen första gången i A. A. von Stiernmans »Swea och Götha Höfdinga-Minne» (1745):

»Knut Ulwidæsson (Folkunge) kallas år 1196 i ett Alvastra Closter bref Jarl uti Östergötland och Frater Reginae St. (!) Canuti, ägde Fru Christina. Son af förenämnde Benedict Folkesson». Knut Ulwidæsson skulle alltså varit en broder till Birger Brosa, Magnus Minnesköld och Karl Döve och som hans mor anges »printsessan Uhlilda». Det angivna Alvastrabrevet av år 1196 är emellertid helt okänt av forskningen och även uppgifterna i övrigt verka apokryfiska.

Enligt upplysning av arkivrådet Ernst Nygren har Stiernmans källa varit J. Peringskiölds i Riddarhusets arkiv förvarade genealogier, där denne bl. a. behandlar »Folkungaslächten». Här finnes en anteckning om »Knut Ulvilda Son, efter sin fru moders Ulvildis en konungadotter af gamla Stenkillianske konungaslächten, så kallader, nämnes eliest Kanutus frater regine (sc. Kanuti) vti Konung Knuts bref wid pass 1196, vtgifuit, hwilket således gifwer tilkänna, at konung Knut S. Eriks son haft sin drottning af thenna grenen, nämligen Knut Ulvilda sons syster, Benedict Folkessons dotter». Det återopade brevet anger Peringskiöld vara Knut Erikssons gåvbrev till Julita kloster på två fiskebol i Älvkarleby. Stiernmans uppgift om att brevet gällde *Alvastra* kloster är alltså felaktig. Det åsyftade Julita-brevet är DS, I, nr 113. Peringskiöld påstår vidare att denne Knut Ulvildason varit Magnus Minneskölds yngste broder och att hans son varit »Knut kallad Christinae son». Dessa hans antaganden sakna allt verklighetsunderlag och behöva ej här bemötas.

Att »Knut Ulvhildsson» angivits som broder till Knut Erikssons drottning har alltså föranletts av att bland vittnena på konung Knuts gåvbrev till *Julita* kloster 1196 (bör vara 1191) omtalas en »Kanutus frater regine». Denne bär emellertid *icke* tillnamnet »Ulwidæsson».

Den *ende* »Ulvhildsson», som omtalas i urkunderna från Knut

Erikssons tid, bär namnet *Kagus*. I ett av Knut Eriksson utfärdat brev (utan datum) angående hans gåva av Ängsö och försäljning av »Rothma» till Julita kloster omtalas som vittnen vid skötningen: konungens farbroder Joar, Magnus (broder till jarlen Birger) och dennes son Eskil, K. son till Nils Spile samt »Kagus filius Wluildis» (DS, I, nr 67). Kagus befinner sig alltså i förnämligt sällskap. Den omständigheten att moderns namn ångivits tyder på att hon ansetts vara av vida förnämligare börd än fadern.

C. M. Kjellberg antog 1888 att »Kagus möjligen kan vara ett skrifvel för Kanutus».¹⁰ Detta helt hypotetiska antagande har sedan övergått till att bli ett faktum som framgår av senare skrifter av C. M. Kjellberg¹¹ m. fl, där man räknar med att Knut Erikssons drottning var syster till Knut Ulvhildsson. Det ovan nämnda Julitabrevet av 1191 är lyckligtvis bevarat i original och det framgår vid granskning av detsamma att där står »Kagus» och icke »Kanutus».

Diplomets »Kagus filius Wluildis» är alltså rätt återgivet av Liljegren i diplomatarieverket. Ej heller finnes någon anledning att mistänka att diplomets utskrivare gjort sig skyldig till någon felskrivning. Namnet Kak förekommer nämligen på sex runstenar, varav fyra från Uppland, en från Södermanland och en från Östergötland. Namnet synes även ha förekommit i Norge att döma av de norska gårdnamnen *Kaksrud* (*Kaxrudh*). Beträffande det ovanliga namnet hänvisas till Sven B. F. Janssons nyligen publicerade uppsats »En i Uppsala domkyrka nyfunnen runsten».¹² Den av Stiernman uppgivne »Knut Ulwidæsson» är alltså en ren konstruktion och det återopade Alvastrabrevet har aldrig existerat.

Den apokryfiske »Knut Ulvhildsson» bör alltså hädanefter helt avföras ur den historiska diskussionen. Att den under Knut Erikssons senare regeringstid levande Kak skulle ha varit en son till drottning Ulvhild förefaller mindre sannolikt. Möjligen kan Kaks moder ha varit ett barnbarn eller barn till drottningen och därför burit hennes namn. Men då vi eljest icke ha några underrättelser om Kak äro dylika spekulationer nog meningslösa. En helt annan och viktigare fråga är däremot vilken den i 1191 års brev omnämnde »Kanutus frater regine» kan vara. I en senare undersökning, som skall avhandla Knut Erikssons invecklade äktenskapliga förhållanden, skall jag framföra skäl som tala för att härmed kan åsyftas Birger Brosas son Knut, den omkr. 1208 avlidne jarlen.

¹⁰ HT 1888, s. 369.

¹¹ HT 1923, s. 353.

¹² Runer og rids. Festschrift til Lis Jacobsen 1952, s. 12 ff.

Tomta- och Björköätten.

Några anteckningar av **Otto Adelsborg**.

I en i PHT 1952 införd uppsats har Ingeborg Wilcke-Lindqvist lämnat bidrag till Tomtasläktens och äldre Väsbyättens historia. Där meddelade uppgifter rörande Tomtasläkten kunna kompletteras med nedanstående anteckningar.

Den i en sagda uppsats bifogad släkttavla upptagne Bengt Eriksson i Tomta ägde enligt 1562 års fräselängder för Uppland¹ förutom Tomta sätesgård i Rasbo socken Kättsta, Grimsta, Buddbo och Östa i Ärentuna socken, Ekeby i Bälunge socken ävensom hemmansdelar i Björkö och Åsby i Knutby socken. Jämte den i berörda släkttavla angivne sonen Knut Bengtsson hade Bengt Eriksson en son Erik Bengtsson, som vid arvskiftet efter fadern synes ha tillskiftats fastigheterna i Ärentuna och Bälunge, under det att Knut Bengtsson på sin lott erhållit Tomta gamla sätesgård samt hemmanen i Knutby socken. Genom byte med hertig Karl² (bytesbrev 1588 ¹³/₈) kunde Knut Bengtsson arrondera sitt fastighetsbestånd i Björkö, som under hans ägaretid torde ha blivit sätesgård.

Erik Bengtsson, som hade Kättsta till sätesgård, efterlämnade två barn, Ture Eriksson och Karin Eriksson. Karin hade under faderns livstid mot hans »vilja, råd och samtycke»³ gått i ofrälse gifte, varför han »avsade henne ifrån allt arv i jordegodsens». Erik Bengtssons förhållande till brodern Knut Bengtsson synes ej ha varit det bästa, enär Erik enligt sonen Tures utsago »när han skildes från denna världen»³ förmanat Ture att, om denne av nöd dreves att sälja sina gods, han ej skulle låta dem komma i händerna på Knut Bengtssons barn och efterkommande, enär Knut med »orätt och våld» hade avhänt Erik »några gods» samt även eljest honom »mycken vedervillighet tillfogat hade».³

Erik Bengtsson var avliden i maj 1617, då sonen Ture med sin hustru (till namnet okänd) ja och samtycke till sitt syskonbarn Christer Knutsson pantsatte en sin gård Österstad (Östa) i Ärentuna socken.

¹ J. A. Almquist, Fräsegodsens, I: 1, s. 102.

² Upl. red.kommiss. dokum. III, nr 620, KA.

³ Svea hovr. lib. caus. 95: 3.

Stamtavla.

Bengt Eriksson

Erik Bengtsson		Knut Bengtsson					
Ture Eriksson, levde ännu 1646, då han uppgives vara 80 år gammal. G. m. G. m. N. N. † föde juli 1623	Karin, † före maj 1626. G. m. † Peder, ofrälse.	Knut Knuts- son, † 1584.	Johan Knuts- son, † 1587.	Christer Knutsson † 1623. G. 1613 m. Karin Må- nesköld af Seg- linge † 1669.	Jon Knuts- son, levde i nov. 1613.	Elsa g. m. Hans For- mer.	Anna, g. 2. m. Erik Larsson (enligt Ramsay: Frälse- släkter). socken † 1610 2. (enligt Ram- say: Frälse- släkter) m. Matts N. N.
	Margareta, † 1681 eller i början av år 1682. G. m. Hans Leussner † 1654.		Anna, † 1692. G. m. Vasili Butter- lin † 1665.		Brita, levde 1675 i oktober G. m. Mathias Tysk, kornett.		

Redan påföljande år 1618 igångsatte Ture försäljning av sina arve-
gods, i det han enligt köpebrev den 22 december 1618⁴ till riksrådet
Johan Skytte försålde Grimsta i Ärentuna socken, vilken gård sedan
av Skytte år 1622 donerades till den efter honom uppkallade profes-
suren vid Uppsala universitet. Försäljningen, som enligt Tures upp-
gift i köpebrevet föranleddes därav att han »är bliven mycket gäld
skyldig särdeles i Älvsborgs igenlösen, för vilken jag dagligen bliver
på alla sidor mycket trängder», skedde i närvaro av farbrodern Knut
Bengtssons änka fru Karin Joensdotter till Tomta.

Troligen var Ture vid tiden för försäljningen änklings, enär icke så-
som skett vid nyssberörda pantförskrivning hustruns samtycke åbe-
ropats. I varje fall var hustrun avliden i juli 1623,⁵ då Ture till borg-
mästaren i Stockholm Olof Bure försålde sina återstående arvegods,
nämligen sätesgården Kättsta samt Buddbo och Östa i Ärentuna soc-
ken. Ekeby i Balinge socken, som Ture enligt egen uppgift donerat
till sin syster Karin Eriksdotter, såldes av hennes efterlevande barn,
landsknekten Johan Pedersson och Brita Persdotter, enligt köpebrev
den 2 maj 1626 till bemälte Olof Bure.

Trots försäljningen blev Tures ekonomi ej varaktigt förbättrad, ty
år 1629 kom det till Olof Bures kännedom, att Ture Eriksson, som då
uppnått en ålder av mer än sextio år, »gick där i Uppland och hos
bönderna arbetade för sin födo». Bure lät då hämta honom till sig,

⁴ Norunda dombok 1620 13/9.

⁵ Svea hovr. lib. caus. 95: 3.

försåg honom med nödig klädsel och förlänte honom en bondgård i Kårsta. Där trivdes emellertid ej Ture, utan Bure fick taga honom till sig på sin sätesgård Bo i Värmdö socken och underhöll honom där med kläder och föda samt nödigt husrum ännu år 1646, då Ture enligt Bures uppgift var över åttio år gammal. Någon uppgift om tiden för Ture Erikssons död har jag ej påträffat. Med honom, som säkerligen avled barnlös, torde ätten ha utslocknat på svärdssidan.

Ture Erikssons farbroder Knut Bengtsson var gift med Karin Joensdotter Westgöthe, dotter av Joen Westgöthe och Anna Henriksdotter,⁶ tillhörande den åländska frälseläkt, som blivit kallad Lapp eller Henrik Jönssons ätt. Genom sin modernehärstamning hade Karin Joensdotter arvsrätt till flera åländska fastigheter. Knut Bengtsson var avliden i augusti 1613,⁷ då hans änka Karin Joensdotter med sin son Jon Knutssons och »flera sina barns» samtycke förklarade sig efterlåta sin son Christer Knutsson att »behålla Björkö i sin fulle arvelott efter sin salig fader». Förklaringen är skriftligen avfattad, dagtecknad Björkö den 26 augusti 1613 och undertecknad av Jon Knutsson men icke av modern, som antagligen ej var skrivkunnig. Under hösten samma år gifte sig Christer Knutsson med Karin Johansdotter av den uppländska frälseätten Månesköld af Seglinge. Morgongåvebrevet är utfärdat på Rungarn den 16 november 1613.⁷ Bland dem som höllo på glaven märkas Jon Knutsson »till Tomta» och Ture Eriksson »till Kättsta».

Christer och Jon synas ha varit de enda till mogen ålder komna söner till Knut Bengtsson. Knut Knutsson och Johan Knutsson, vilka enligt begravningsvapen i Knutby kyrka avlidit respektive 1584 och 1587,⁸ torde ha dött i späda ålder. Utom söner hade Knut Bengtsson och Karin Joensdotter tre döttrar, Elsa Knutsdotter, gift med majoren Hans Former, Anna Knutsdotter, enligt uppgift i J. Ramsay, Finska frälseläkter gift två gånger med ofrälse personer, första mannen till namnet okänd, andra gången med Erik Larsson, och Märta Knutsdotter, som enligt J. Ramsays uppgift var gift med en person med förnamnet Mats. Uppgiften rörande Märta Knutsdotter kan kompletteras därmed att hon i juni 1610 nyligen blivit änka efter bonden Nils Eriksson i Nyckleby i Lohärads socken, vilken blivit ihjälslagen av Bengt Olofsson i Hålstad i samma socken.⁹

Christer Knutsson uppgives ha stupat i fält 1623.¹⁰ Angående bro-

⁶ J. Ramsay, Frälseläkter i Finland.

⁷ Svea hovr. lib. caus. 123: 2.

⁸ J. Haquini Rhezelii Monumenta Uplandica, s. 22.

⁹ Lyhundra dombok 1610 ¹⁴/₆ och Närdsinghundra dombok 1611 ⁶/₅.

¹⁰ J. Ramsay, a. a.

dern Jon Knutsson har jag ej påträffat någon notis av senare datum än november 1613, då han såsom nämnts var närvarande vid broderns bröllop. Enligt Sjuhundra härads dombok den 15 september samma år¹¹ hade Jon Knutsson för en, som det vill synas, ogrundad misstanke om häststöld främtagit en torpare Rasmus i Rånästorpet åtskilliga lösöreperedlar.

Vid medio av 1620-talet torde Christer Knutsson och Jon Knutsson ävensom deras moder Karin Joensdotter ha varit avlidna. Fru Karin Joensdotter överlevdes av sin dotter Elsa Knutsdotter och hennes man Hans Former (eller Forman såsom hans namn skrives i Rasbo härads dombok år 1632). Dessa makar sålde Tomta sätesgård till riksrådet Johan Skytte. Skyttes begäran om uppbud på köpet klandrades av fru Karin Johansdotter på Björkö första gången den 24 mars 1630, och den 23 september 1631 nedsattes av henne bördeskillingen 1,500 daler i förvar i Rasbo kyrka.¹² Den 16 maj 1632, då Karin Johansdotters klandertalan av häradsrätten gillades,¹³ var Hans Former avliden och Elsa Knutsdotter efterlevde. Hur länge hon levde har ej kunnat utrönas, men omkring år 1650, då Ture Eriksson sannolikt slutade sin långa levnad, funnos antagligen av ätten ej flera kvar än fru Karin Johansdotter Månesköld på Björkö och hennes tre döttrar. Den äldsta¹⁴ av dessa, Margareta, var bosatt på Tomta och gift med majoren Hans Leussner av gammal livländsk ätt, som fick svenskt adelskap i november 1652. Leussner torde ha avlidit 1654, enär änkan Margareta Christersdotter i mars 1672¹⁵ uppger sig ha »suttit en ensörjande änka» i aderton års tid. Av de båda övriga döttrarna var Anna sedan år 1642 gift med överstelöjtnanten Vasili Butterlin, tillhörande en rysk adelsätt och naturaliserad svensk adelsman 1651. Han avled barnlös 1665. Den tredje system Brita hade »av ungdoms fel och oförstånd sig emot lag och adlige privilegier förgripit»,¹⁶ haft lägersmål med en dräng och därefter blivit gift med en ryttare, Mathias Tysk, som tjänade sig upp till kornett.

Fru Karin Johansdotter Månesköld upprättade sitt testamente på Björkö den 27 februari 1669¹⁴ och var avliden samma år i oktober, då en arvsförening angående kvarlåtenskapen efter henne undertecknades av de tre döttrarna den 18 oktober. Testamentet innehöll att Karin Johansdotters äldsta dotter Margareta Christersdotters dotter Christina Leussner, vilken alltifrån sin barndom vistats på Björkö hos mormodern och mostern Anna Christersdotter, skulle efter Anna

¹¹ Sjuhundra dombok 1613 16/9.

¹² Rasbo dombok 1632 18/8.

¹³ Svea hovr. lib. caus. 123: 2.

¹⁴ Svea hovr. lib. caus. 123: 2.

Christersdotters fränfalle med full äganderätt bekomma Björkö sätesgård. Testamentet klandrades av Christina Leussners moder Margareta Christersdotter och en hatfull rättegång utspann sig därom. Genom Svea hovrätts dom den 10 maj 1673 förklarades testamentet gällande. Under rättegången sparade systrarna Margareta och Anna Christersdöttrar ej på onda beskyllningar mot varandra. Sålunda skrev Margareta hurusom systemen Anna »alltid varit den som utav fattat osläckeligt hat och afund till mig sökt mitt värsta», lockat dottern Christina ifrån modern och slutligen efter Karin Johansdotters fränfalle mot moderns »vilja och vetskap practiserat» Christina i äktenskap med herr Anders Bergsköld. Från Annas sida hävdades att Christina tack vare Anna fått en god uppfostran, under det att Margareta »genom sitt otidiga leverne fördärvat» sina övriga barn samt vidare, att Margareta som alltsedan 1640 besuttit Tomta sätesgård vanskött denna så att gården vore förfallen och torpen öde. Angående gårdens vanhävd företeddes i hovrätten attester av såväl närboende bönder som av kyrkoherden i Rasbo Henrik Börling, vilken sistnämnde jämväl framhöll att gårdens gravkor i Rasbo kyrka icke underhölles.

Angående detta gravkor hade under fru Margaretas tid på Tomta yppat sig en tvist mellan ägaren till Älvgärde sätesgård friherre Claës Ulfsparre och Tomta ägare, som avgjorts genom Rasbo häradsrätts beslut den 26 januari 1663,¹⁵ då häradsrätten fann fru Margareta »med skäl att hava pretendera uppå en laglig urminnes hävd, som Tompta gård fordom tvivelsutan med församlingens tillstånd acquirerat haver» och prövade förty »skäligt att samma grift ock här efter under Tompta gård och dess arvingar, man efter man, lyda må», dock under villkor att fru Margareta skulle till Rasbo kyrka giva 100 rdr specie, »varmed all bekostnad och arbete som samtliga sockenmännerna fordom på dess mur och tak tvivelsutan använt hava kan någorlunda betalt bliva och sedan icke dess mindre själv taket och koren vid makt hålla, kyrkan och församlingen till heder och vördnad».

Margareta Christersdotter avled under vistelse på Åland sannolikt under år 1681 eller i början av år 1682, ty i juni sistnämnda år tvistade hennes barn vid Rasbo häradsrätt¹⁶ om arvet efter henne. Kort efter hennes fränfalle gick det gamla stamgodset Tomta sätesgård ur släkten, då gården av hennes son Fredrik Leussner försåldes till directuren, sedermera kungl. rådet Jacob Gyllenborg. En av fru Anna Christersdotter gjord framställning att inbörda gården avvisades av

¹⁵ Rasbo dombok 1663 ²⁸/1.

¹⁶ Rasbo dombok 1682 ¹⁸/8.

Rasbo häradsrätt¹⁷ enär, såsom häradsrätten den 12 maj 1685 förklarade, »fatalierna äro förbi».

Anna Christersdotter gick ur tiden 1692 och ej långt därefter gick ättens andra sätesgård Björkö ur ättlingarnas ägo, då densamma av Christina Leussner och hennes andre man Björn Svinhufvud (af Qualsta) år 1697¹⁸ försåldes till kungl. rådet greve Didrik Wrangel.

¹⁷ Rasbo dombok 1685 ¹²/5.

¹⁸ J. A. Almquist, Frälsegodsen, I: 2, s. 552.

Ett bidrag till grevinnan Hedvigs av Ravensberg och hennes släkts historia.

Av **Sven Axelson.**

Grevinnan Hedvig¹ av Ravensberg² var marsken Tyrgils Knuts-sons andra hustru.³ Hon tillhörde en av Tysklands främsta grevsläkter. Grevskapet Ravensberg var beläget i biskopsstiftet Osnabrück i Westfalen.⁴ Slottet Ravensberg, där grevarna residerade, har troligen erhållit sitt namn efter berget på vilket detsamma uppbyggts. Berget i sin tur har uppkallats efter de korpar, som brukade uppehålla sig där.⁵

De första grevarna av Ravensberg Otto I och Henrik omtalas år 1105 i en genealogisk översikt.⁶ Tyska årböcker, *Annales Coloniensis Maximi*, anföra år 1141, att greve Otto av Ravensberg förde krig mot en Ethelmarus de Rietbike.⁷ De båda bröderna Otto och Henrik uppträda 1158 tillsammans som brevvittnen i ett av den tyskromerska konungen Fredrik Barbarossa utfärdat brev.⁸ Greve Otto har också förbindelser med hertig Henrik Lejonet.⁹ Efter år 1170 försvinner Otto I av Ravensberg ur diplomaten.¹⁰ Hans son Herman kan urkundligt beläggas mellan åren 1173—1202.¹¹ Herman har 1202 en fullvuxen son Otto (II). *Annales Stadenses* omtalar då, att vederbörande personer voro invecklade i strid med en greve av Tecklenburg.¹² Otto II och Ludvig I företogo 1226 efter sin äldste broder Dietrichs död en uppdelning av det faderliga arvet, varvid greve Ludvig erhöll slottet Ravensberg och staden Bielefeld med dess om-

¹ Se beträffande den ursprungliga namnformen Hadewig, *Westfälisches Urkundenbuch*, 3, nr 1495.

² Om namnformen, se R. Pipping, *Kommentar till Erikskrönikan*, 1926, s. 519.

³ Arkivarie S. Söderlind har i en ännu opublicerad uppsats framlagt goda skäl för att marsken tidigare endast varit gift med en illegitim dotter till konung Valdemar Birgersson.

⁴ A Lamey, *Diplomatische Geschichte der alten Grafen von Ravensberg (1779)*, s. 1 f., 69 med not q; *Nordisk familjebok* 22 (1915), sp. 1091.

⁵ Lamey, s. 76.

⁶ *Monumenta Germaniae Historica*, 16, s. 318 med noter 6 o. 7.

⁷ *Ibid.* 17, s. 759.

⁸ Lamey, a. a., s. 12 med not 2.

⁹ Lamey, a. a., s. 12 med not a.

¹⁰ Lamey, a. a., s. 17 med not n.

¹¹ Lamey, a. a., s. 18—20, *Codex Diplomaticus Ravenbergensis*, nr. X, XI.

¹² *Monumenta Germaniae Historica*, 16, s. 354.

råde, greve Otto bl. a. slottet Vlotowe.¹³ Otto II avled d. 11 nov. 1244¹⁴ utan att efterlämna manlig avkomma.¹⁵ Brodern Ludvig, som nu blev släktens huvudman, erhöll 1235 jordegendom av ärkebiskop Gerhard i Bremen för att han gjort denne viktiga tjänster.¹⁶ Han dör den 15 jan. 1249.¹⁷

Grevskapet ärves av Ludvigs son Otto III, fader till den Hedvig, som blev den svenske marsken Tyrgils Knutssons andra maka.¹⁸ Han omtalas i samtida tyska, danska och isländska källor. Otto III omtalas tidigast i en urkund från år 1259, där han bekräftar en av hans fader gjord gåva till klostret Marienfeld i Westfalen.¹⁹ Grevarna av Ravensberg gynnade klostret genom talrika donationer och i det samma finnas åtskilliga originalbrev, som äro skrivna av grevar av Ravensberg eller lämna intressanta ypplysningar om dessa. Dokument utvisa, att Otto III från år 1265 långa tider vistades i Danmark, där han hade jordegendom att sköta, som han ärvde efter sin broder Johan. Den danske konungen Erik Klipping bekräftar nämligen i ett brev, daterat den 13 april 1265, att grevarna Otto och Ludvig, som vid marsed voro bundna vid konungen av Danmark och det danska riket, kunde taga all den egendom i besittning, som tillfallit dem i arv efter deras avlidne broder Johan.²⁰ Den 28 juli 1267 kungör konungen, att den strid om arvet, som uppstått mellan greve Otto av Ravensberg och dennes »nepotes»,²¹ Jakob och Nils, söner till greve Nils av Halland, är avslutad.²² De sistnämnda, som klagat över den skada, som Johan såsom deras förmyndare genom sin förvaltning vållat deras egendom, erhöilo som skadestånd av Otto III en tredjedel av hans arvslott efter brodern. Nils' och Jakobs fader greve Nils av Halland, som dog 1251,²³ var gift med en syster till greve Johan av Ravensberg vid namn Cecilia.²⁴ Greve Johan, kallad den lille, var allt-

¹³ Westfälisches Urkundenbuch, 3, nr 229.

¹⁴ Ibid. 3, nr 433 not 12.

¹⁵ Lamey, a. a., s. 26 ff. med noter 1, y.

¹⁶ Lamey, a. a., s. 31, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr XXI.

¹⁷ Westfälisches Urkundenbuch, 3, nr 499 med not 2.

¹⁸ Ibid. 3, nr 1495; se även J. Siebmacher, *Waffenbuch Deutsche Souveraine und Lande I: 1: 3—4* (1916), s. 29; Pipping, a. a., s. 519; Von Isenburg, *Stammatafel zur Geschichte den Europäischen Staaten, I* (1936), s. 143; jfr Rosén, *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder* (1939), s. 29.

¹⁹ Westfälisches Urkundenbuch, 3, nr 651.

²⁰ *Diplomatarium Danicum*, II: 1, nr 45.

²¹ D. v. s. systersöner. Se M. Hammarström, *Glossarium till Sveriges och Finlands medeltidsurkunder* (1925), s. 184.

²² *Diplomatarium Danicum*, II: 2, nr 79.

²³ *Annales Danici*, ed. E. Jørgensen (1920), s. 114, 115, 166, 194.

²⁴ *Diplomatarium Danicum*, II: 1, nr 226; se även P. Möller, *Bidrag till Hallands historia* (1874), s. 27 f.

så de båda brödernas morbror liksom hans broder Otto III.²⁵ Den förre var gift med en dotter till Jakob Sunesson tillhörande de berömda Sunesönerna av ätten Hvide.²⁶ Otto III av Ravensberg kom efter förlikningen med systersonen Jakob att knyta intima förbindelser med denne, som ur politisk synpunkt blevo av stor betydelse.

Efter att ha vistats i Tyskland till 1270²⁷ återvänder Otto till Danmark och uppträder jämte junker Erik Birgersson av Sverige och Svantepolk Knutssons broder Erik Knutsson som brevvittne i konung Erik Klippings bytesbrev av den 29 oktober 1271 med Esroms kloster.²⁸ Det är mycket troligt, att Erik Birgerssons vistelse i Danmark utgjorde upptakten till fördraget år 1275 mellan denne och brodern Magnus å ena sidan och den danske konungen å andra sidan,²⁹ som resulterade i konung Valdemar Birgerssons detronisering. De förut antydda förbindelserna mellan Otto III av Ravensberg och Jakob av Halland, som dels äro av ekonomisk, dels politisk art, kunna urkundligt beläggas tidigast 1274. I ett brev utfärdat den 9 febr. nämnda år erkänner sig junker Jakob vara skyldig greve Otto av Ravensberg 180 mark i halländskt mynt, som skulle betalas till påsk 1275.³⁰ År 1276 uppträda de båda grevarna tillsammans i politiskt sammanhang. I det fragment av Sturla Tordssons Magnus saga, som finns bevarat i avskrift i en av de isländska annalerna, Gottskalksannalerna, ges följande upplysning om Otto III och junker Jakob. Dessa sammanträffade omkring den 25 juni med konung Magnus Lagaböter i Norge vid Horsaberg vid Göta älv. Deras ankomst omtalar Sturla i samband med det fredsmöte, som hölls vid Horsaberg mellan konung Valdemar i Sverige och hans bröder Magnus och Erik under medling av den norske konungen, fem sändebud ditskickade av Danmarks konung samt norska och svenska stormän.³¹ Ehuru ej de ovannämnda grevarna uppräknas bland sändebuden ligger det an-

²⁵ Diplomatarium Danicum, II: 2, nr 335.

²⁶ Diplomatarium Danicum, II: 2, nr 191, 226. Greve Johans fader kan i så fall ej ha varit en broder till den i sistnämnda urkund omtalade dottern till Jakob Suneson, grevinnan Ingerd av Regenstein, utan måste ha varit gift med en syster till henne.

²⁷ Westfälisches Urkundenbuch, 3, nr 801, 825, 826, 840, 841, 872, 873, 874.

²⁸ Diplomatarium Danicum, II: 2, nr 169.

²⁹ ST, I, nr 123.

³⁰ Diplomatarium Danicum, II: 2, nr 224.

³¹ Hakonar saga and a fragment of Magnus saga, Icelandic Sagas, II, ed. G. Wigfusson (1887), s. 369 ff.; Islandske annaler, ed. G. Storm (1888), s. 334; E. C. Werlauff, Islenskir Annalar (1847), s. 148. Den bästa handskriften av Gottskalksannalerna, Octavo 5, nämner endast en greve av Ravensberg utan förnamn (Storm, a. a., s. 332). Sådan läsning ha också två andra handskrifter, AM 412 qv och AM 410 qv (Köpenhamns Universitetsbibliotek, s. 20 v., resp. s. 67 v.), varför Werlauffs uppgift (a. a., s. 148), att sistnämnda redaktioner tillagt greven förnamnet Johan är felaktig. Johan av Ravensberg var död 1265, varför vederbörande greve måste vara Otto av Ravensberg.

tagandet nära till hands, att de privat utskickats av Erik Klipping för att påverka konung Magnus Lagaböter till att genomdriva en fredlig lösning av konflikten. En ny konflikt med Valdemar kunde få till följd, att konung Magnus Ladulås och hans broder hertig Erik ej skulle vara benägna att på ett tillfredsställande sätt betala den skuld de häftade i till den danske konungen sedan resningen 1275. Den misslyckade fredsmedlingen medförde också detta resultat, varför Erik Klipping hösten 1276 gick över till Magnus Ladulås' fiender.³² Handskrifterna AM 410 qv och 412 qv av Gottskalksannalerna uppge korrekt, att Jakob var sonson till konung Valdemar Sejr i Danmark,³³ medan den bästa handskriften, Octavo 5, överhoppat ett led.³⁴

Efter ett kortare uppehåll i sitt grevskap i Tyskland påträffas greve Otto åter i Danmark. Junker Jakob uppger nämligen i ett brev utfärdat från Næstved den 6—11 juni 1278, att han med råd och samtycke av sin värderade »avunculus», d. v. s. morbror,³⁵ greve Otto av Ravensberg försålt gods i Venslev i Norra Själland.³⁶ Herr David Torstensson, som senare var trolovad med Svantepolk Knutssons dotter Ingrid,³⁷ nämnes också som släkting.³⁸ Vid samma tillfälle stadfäster Jakob överlämnandet av viss egendom till Klara kloster i Roskilde, varvid greve Otto och David Torstensson voro sigillvittnen.³⁹ Åren 1278—1282 befinner sig Otto III av Ravensberg i Westfalen.⁴⁰ Han delar tydligen sin tid mellan förvaltningen av sitt grevskap och skötseln av sina gods i Danmark. Otto ärvde efter sin bror Johan även jordegendom i Halland. Olov Tageson, en halvbror till Svantepolk Knutssons svåger⁴¹ greve Henrik IV av Gleichen,⁴² köper nämligen den 20 mars 1282 jordagods i Halland av greve Otto av Ravensberg. Junker Jakob av Halland deltog i köpeförhandlingarna, som ägde rum på stormansmötet i Vordingborg.⁴³ I en av konung Erik Klipping den 2 juli ovannämnda år utgiven ur-

³² J. Rosén, Tronskiftet i Sverige 1275, i *Scandia* 1947, s. 224 ff.; S. Tunberg, Några problem ur Sveriges 1200-talshistoria, HT 1951, s. 384 f.

³³ Werlauff, a. a., s. 148; *Annales Danici*, s. 102 f., 104, 115, 123.

³⁴ Storm, a. a., s. 332.

³⁵ Hammarström, a. a., s. 92.

³⁶ *Reg. till Diplomatarium Danicum*, II: 2, s. 362; *Salomonsens Konversationslexicon*, XI, s. 745.

³⁷ Se Rosén, a. a., s. 18 med not 87.

³⁸ *Diplomatarium Danicum*, II: 2, nr 335. Jakobs syster Cecilia var gift med en bror till David Torstensson, se Möller, a. a., s. 27.

³⁹ *Diplomatarium Danicum*, II: 2, nr 336.

⁴⁰ *Westfälisches Urkundenbuch*, 3, nr 1061, 1085, 1150, 1151, 1195.

⁴¹ S. Axelson, Om Svantepolk Knutssons andra gåvobrev till Vreta kloster i HT 1950, s. 143 med noter 6, 7, 8.

⁴² *Diplomatarium Danicum*, II: 5, nr 129.

⁴³ *Ibid.*, II: 3, nr 29.

kund, där han giver Reval lybsk rätt, omnämnes den tyske greven.⁴⁴ Han uppträder även detta år i Danmark i samband med viktiga inrikespolitiska avgöranden. I texten till Vordingborgshandfästningen, vilken förelåg färdig den 19 mars 1282, nämnes greven av Ravensberg bland vittnena, placerad efter biskoparna men före rikets övriga stormän. Då Erik Klipping den 29 juli anförda år utfärdar handfästningen beseglar Otto jämte andra stormän densamma.⁴⁵ Därefter försvinner greve Otto ur danska urkunder, medan talrika belägg bära vittne om hans vistelse i Westfalen åren 1283—1304.⁴⁶ Vi ha anledning förmoda, att han åtminstone efter 1286 ej någon längre tid vistats i Danmark. Jakob av Halland, som 1283 erhållit grevetitel,⁴⁷ hörde till de danska stormän, som 1287 dömts fredlösa för delaktighet i mordet på Erik Klipping den 22 nov. 1286, och därefter flytt till Norge.⁴⁸ Har greve Otto tagit parti för de fredlösa, som hans fortsatta relationer med greve Jakob tyder på, måste hans egendom i Danmark, åtminstone till fördraget mellan Danmark och Norge på Hindsgavl 1295,⁴⁹ beslagtogs. Ottos finanser voro omkring 1290 mycket dåliga. Bl. a. var han skyldig en person, Nils Eyseler, den oerhörda summan av 1 400 mark denarer.⁵⁰ Borggreve Henrik av Stromberg, som jämte son och sonsöner tillfångatogs av greve Otto, måste till lösen betala en del av denna skuld, nämligen 250 mark.⁵¹ Det är borggrevens son Henrik, som omnämnes i den i Hälsingborg den 20 juli 1310 av hertigarna utfärdade delningstraktaten, där deras och konung Birger Magnussons besittningar närmare reglerades.⁵² Henrik erhöll rätt att fortfarande inneha gården Simundsö i Simundsö by i Mörkö socken i södra Södermanland⁵³ och ön Mörkö i södra Södermanland.⁵⁴ Ottos av Ravensberg goda relationer till det tysk-romerska rikets konung Albrekt I framgå av, att denne i ett brev av den 18 maj 1299 förlånade honom alla gods, som hans fader, farfar och övriga förfäder av det romerska riket innehafte i län.⁵⁵ Otto III av Ravens-

⁴⁴ Ibid. II: 3, nr 38.

⁴⁵ Ibid. II: 3, nr 45.

⁴⁶ Westfälisches Urkundenbuch, 3, nr 1236, 1247, 1304, 1398, 1417, 1424, 1426, 1495; Lamey, a. a., Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr LXI, LXII, LXIV, LXVI, LXIX, LXX, LXXI, LXXIII, LXXIV, LXXV.

⁴⁷ Annales Danici, s. 123.

⁴⁸ Rosén, a. a., s. 8 f.

⁴⁹ Rosén, a. a., s. 12.

⁵⁰ Lamey, a. a., s. 45, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr LXIV.

⁵¹ Lamey, a. a., s. 45, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr LXVI.

⁵² ST, I, s. 367.

⁵³ K. H. Karlsson, Reg. till DS, I—II, s. 50; J. Rosén, Kronoavsnidningar under äldre medeltid (Skrifter utgivna av humanistiska vetenskapssamfundet i Lund XLVI) 1949, s. 158; C. G. Styffe, Skandinavien under Unionstiden (1911), s. 286.

⁵⁴ K. H. Karlsson, Reg. till DS, I—II, s. 39.

⁵⁵ Lamey, a. a., s. 47, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr LXXI.

berg dog den 25 mars 1306.⁵⁶ Han förde i sitt vapen tre schackspelsrutade sparrar med ett kors i varje ruta.⁵⁷ Greve Otto var gift med en dotter till greve Bernhard av Lippe vid namn Hedvig.⁵⁸

Ottos III av Ravensberg dotter Hedvig, som blev den svenske marsken Tyrgils Knutssons andra hustru, omtalas första gången i en av hennes fader utfärdad urkund av den 16 aug. 1294. Hon nämnes sist av i brevet uppräknade fyra söner, Herman, Otto, Ludvig och Bernhard, samt tre döttrar, Sofia, Adelheid och Hedvig och torde därför varit yngst bland barnen.⁵⁹ Otto III hade ytterligare två döttrar, Jutta och Oda.⁶⁰ Hedvig har troligen uppkallats efter sin moder.

Vid de förhandlingar, som 1302—03 fördes mellan Sverige och Norge, och vilka resulterade i ett mellan ifrågavarande länder slutet intimt förbund, riktat mot Danmark, har greve Jakob av Halland och marsken Tyrgils Knutsson spelat en avgörande roll.⁶¹ Under dessa förhandlingar har ett privat avtal träffats mellan greve Jakob, såsom ombud för Otto III av Ravensberg, och marsken Tyrgils Knutsson om en äktenskapsförbindelse mellan den sistnämnde och greve Ottos dotter Hedvig.⁶² Huruvida marsken själv tidigare personligen eller brevledes kommit i kontakt med den tyske greven är okänt. Möjligen kan ett sammanträffande ha ägt rum i Halland efter år 1295, där greven hade godsbesittningar, och varest domsmyndigheter i ett brev av den 13 aug. 1298 uppmanade Tyrgils att fälla dom över en lagbrytare från Westbo i Småland, som begått stölder i Halland.⁶³ Ehuru Tyrgils Knutsson utbytt drotstiteln mot marskvärdigheten utövade han tydligen en drots' domsmyndighet.

De lybska annalerna meddela under år 1303, att greve Otto av Ravensberg gav sin dotter till hustru åt den svenske marsken. Greve Jakob av Halland hämtade sin kusin Hedvig i Lübeck och förde henne under hedersbetygelser över havet till Sverige.⁶⁴ Bröllopet, som utan tidsbestämning skildras i Erikskrönikan, firades i Stockholm.⁶⁵ Messenius anför, att detta hölls den 24 juni,⁶⁶ vilken

⁵⁶ Set. ex. K. von Beer, *Genealogie der in Europa regierenden Fürstenthäuser* (1870), s. 84; v. Isenburg, a. a., s. 143. Uppgiften torde hämtats från Marienfelds klosternekrologium. Urkundligt kan Otto III beläggas som död d. 23 maj 1306 (Lamey, a. a., s. 48 med not e). Pipping (a. a., s. 519) har dödsåret 1336.

⁵⁷ H. Petersen, *Danske Adelige Sigiller* (1897), s. 3 nr 44; J. B. Ritstap, *Armorial General II* (1887), s. 330.

⁵⁸ *Westfälisches Urkundenbuch*, 3, nr 964.

⁵⁹ *Ibid.*, 3, nr 1495.

⁶⁰ *Ibid.*, 3, nr 997 (dat. d. 13/10 1276).

⁶¹ Rosén, *Striden . . .*, s. 30.

⁶² Rosén, a. a., s. 29.

⁶³ DS nr 1246.

⁶⁴ *Monumenta Germaniæ Historica*, 16, s. 418.

⁶⁵ *Erikskrönikan*, ed. R. Pipping (1921), vv 1942—67.

⁶⁶ *Scondia Illustrata*, ed. J. Peringskiöld (1700), s. 77.

datumsuppgift man dock ej kan bygga på. Ericus Olai, som efter allt att döma här varit hans källa, lämnar ej någon direkt tidsuppgift för bröllopet. Däremot anför Ericus ett utdrag ur ett numera förlorat brev, vari hertigarna Erik och Valdemar, biskoparna och rådherrarna den 24 juni 1303 förbinda sig att i händelse av Birger Magnussons frånfälle välja hans äldste son Magnus till konung. Messenius har tydligen satt tronföljdsavtalet i samband med bröllopet och på detta sätt fått sin datering.⁶⁷ Greve Otto III och greve Jakob befunno sig emellertid i Lübeck den 23 juli 1303.⁶⁸ De bevittnade en av Henrik II av Mecklenburg utfärdad urkund. På grund av de lybska annalernas uppgift, att bruden hämtades i Lübeck 1303 av greve Jakob måste bröllopet ha ägt rum efter den 23 juli, på sensommaren eller hösten nämnda år.⁶⁹

Till morgongåva gav marsken sin hustru ett gods omfattande huvudgården Gum, belägen i Källby socken, södra Västergötland,⁷⁰ och elva underliggande gårdar.⁷¹ I sitt testamente av den 9 februari 1306, troligen upprättat endast någon dag före avrättningen,⁷² förordnar Tyrgils Knutsson, att ovannämnda Gum skulle tillhöra hans hustru, så länge hon uppehöll sig i Sverige och ej gifte om sig. Men om Hedvig inträdde i ett nytt äktenskap, skulle enligt hans vilja gården Gum övergå till hans arvingar. Marsken utbad sig bevakande konung Birgers stadfästelse av hans testamente.⁷³ Troligen gingo Tyrgils' donationer, som huvudsakligen gällde kyrkliga inrättningar, i verkställighet.⁷⁴ Det framgår av dokument, att återstoden av hans egendom först indrogs till kronan men efter Hätunaleken den 29 sept. 1306 beslagtogs av hertigarna.⁷⁵ Hedvig har emellertid efter hertigarnas makttillträde fått behålla den åt henne testamenterade egendomen samt ytterligare tillerkänts jord. Då genom fördraget i Hälsingborg mellan konung Birger och hans bröder den förstnämnde återfick en del av riket samt sina arvegods och förvärvade gods, undantogs den egendom, som hertigarna genom sina öppna brev förlänat åt henne och hennes arvingar.⁷⁶

⁶⁷ SRS II: 1, s. 78 f.; Rosén a. a., s. 34 ff. med not 42.

⁶⁸ Urkundenbuch der Stadt Lübeck, II: 1, nr 170; jfr Pipping, a. a., s. 516; Rosén, a. a., s. 29.

⁶⁹ Munch, Det norske Folks Historie, IV: 2 (1862), s. 415; Rosén, ovan a. st.; Pipping ovan a. st.

⁷⁰ K. H. Karlsson, Reg. t. DS I—II, s. 19; Styffe, a. a., s. 156.

⁷¹ Erikskrönikan, vv 1960—1967.

⁷² Pipping, a. a., s. 560; Rosén, a. a., s. 108.

⁷³ DS nr 1496.

⁷⁴ Rosén, a. a., s. 113.

⁷⁵ DS nr:s 1526, 1539, 1554, 1595, 1596, 1693; Rosén, a. a., s. 110 med not 3, s. 148 med not 22; Dens., Kronoavsöndringar . . ., s. 156 f.

⁷⁶ DS nr 1690.

Hedvig uppträder under sin vistelse i Sverige i ytterligare en urkund. Den 26 jan. 1310 gör ärkebiskopen, Nils Kettilsson, en testamenterisk anordning om riddaren Ragnvald Ingessons kvarlåtenskap till kloster, kyrkor och enskilda. Han nämner i brevet, att Ragnvald under sin svåra sjukdom utvalt sin gravplats i dominikanerklostret i Sigtuna och givit åt bröderna i klostret en penninggåva. Han levde därefter åtta dagar och låter den 8 juni (1309) kalla till sig Sveriges drottning Margareta, Hedvig, änka efter Tyrgils en gång marsk, Sigmund Keldorson och Cecilia hans maka. I dessa och flera andra hedervärda personers närvaro gör Ragnvald en rad förordningar angående sin kvarlåtenskap.⁷⁷

Av westfaliska urkunder framgår, att Hedvig av Ravensberg efter 1310 lämnade Sverige och återvände till Tyskland. Hennes syster Adelheid hade i sitt äktenskap med lantgreve Otto av Hessen en son, Ludvig, som efter faderns död blev lantgreve.⁷⁸ Den siste greven av Ravensberg, Bernhard, son till Otto III, utsåg enligt ett bevarat brev Ludvig till efterträdare.⁷⁹ Det framgår också av detta brev, att Hedvig av Ravensberg den 3 april 1338 vistades vid lantgreve Ludvig I:s hov. Ludvig, som utfärdat diplomaten, förbinder sig bl. a. att sörja för sin moster Sophia av Brochhausen och Hedvig av Sverige, som ju var hennes syster. Genom Bernhards död 1346 utslöcknade den manliga linjen av huset Ravensberg. Grevskapet kom dock icke att ärvas av lantgreve Ludvig av Hessen utan av markgreve Vilhelms av Jülich äldste son, Gerhard. Han var gift med Margareta, en brorsdotter till den döde greve Bernhard.⁸⁰ I ett till ständerna i Ravensberg adresserat brev, dat. 1 okt. 1346, erkänner Gerhard alla dess rättigheter och friheter. Han lovar i synnerhet att med sann trohet försvara och beskydda fru Hedvig, fru från Sverige.⁸¹ Hon var alltså då fortfarande änka. Egendomligt nog nämnes ej i brevet, att Hedvig varit hustru till marsken Tyrgils Knutsson.

Hedvigs liv efter 1310 är okänt för modern nordisk historieforskning. Bland äldre nordiska historiker ha endast Suhm, Munch och Strinnholm observerat Lameys arbete, som lämnar uppgifter om Hedvigs av Ravensberg uppträdande i Hessen 1338 och 1346. Dessa uppgifter ha dock anförts på ett otillfredsställande sätt.⁸²

⁷⁷ DS nr 1650; jfr nr: 1802, 1808, 1813.

⁷⁸ Lamey, a. a., s. 50 med not h; se även von Isenburg, a. a., I, s. 143.

⁷⁹ Lamey, a. a., s. 64, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr CXXVIII.

⁸⁰ Lamey, a. a., s. 67, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr CXXVII; Allgemeine Deutsche Biographie, VIII (1878), s. 732 f.

⁸¹ »Wortmer solle wy sunderlichen mit rechten truwen wordegedingen und beschirmen vrouwen Hartewuge de frouwen van Schweden greue Bernhards suster» ... Lamey, a. a., s. 67, Codex Diplomaticus Ravenbergensis, nr CXXVIII.

⁸² P. F. Suhm, Historie av Danmark, XII (1812), s. 451; Munch (a. a. IV, s. 547

Enligt Tyrgils Knutssons testamente skulle gården Gum gå till hans arvingar, om Hedvig lämnade Sverige. Vi veta dock ej, om dessa verkligen kommo i besittning av gården. Under första delen av Albrekt av Mecklenburgs regeringstid tillhörde godset riddaren Bengt Filipsson,⁸³ som var släkt med Tyrgils Knutsson,⁸⁴ och i rätt nedstigande led härstammade från Birger jarls farbror Karl den Döve.⁸⁵ Han förde en tillbakaseende ulf i sitt vapen.⁸⁶ Gum bortbyttes 1380 av Bengt Filipsson till Jöns Eskilsson (Eskilssönernas ätt).⁸⁷

noten) följer troligen Suhm, och A. M. Strinnholm, (Svenska folkets historia, V, 1854, s. 198 med not 405) citerar densamme.

⁸³ Styffe, a. a., s. 157. Han nämnes första gången i dokumenten den 22 december 1346 (DS nr 4124).

⁸⁴ DS nr 1185.

⁸⁵ K. H. Karlsson, Strödda genealogiska anteckningar i HT 1885, s. 169 ff.; Dens., Folkungaätten i Svenska Autografsällskapets Tidskrift (1879—88), passim.

⁸⁶ B. E. Hildebrand, Sv. Sig. III.

⁸⁷ Styffe, a. a., s. 157 med not 1. Om Jöns Eskilsson, se Djurklou, HT 1891, s. 147 f., och B. Hildebrand, art. Eskilssönernas ätt (SBL, 14, s. 534 f.).

Johan Slawekas tredje hustrus härstamning.

Av Hans Gillingstam.

Sedan min uppsats om medeltidsätten Slaweka publicerades i *Personhistorisk Tidskrift* 1947 ha arkivfynd givit ny belysning åt Johan Slawekas äktenskapliga förhållanden.

Såsom jag i annat sammanhang visat, torde han sålunda efter sin första hustru Märta Bengtsdotters (Björnlår) död ha varit gift med Magnus Grens dotter Katarina, vilket åtminstone delvis förklarar hans plötsliga uppdykande i Sveriges politiska historia på 1460-talet bland konung Karls motståndare.¹

Även Anna Olofsdotters, Johan Slawekas sista hustru, härstamning, som förut ej kunnat tillfredsställande utredas,² torde numera kunna anses klarlagd. I en förteckning av Hadorph över arkivet på Ängsö³ finnes nämligen följande regist:

Copia. Fru Anna Olafzdotters bref gifwit fru Malin Tygesdotter att att inlösa sin mærgongofuå Lindö och dess godz sampt dem behålla euerdeligen som fru Annas brodher Lars Olson hade pantsatt for 600 marc stockholms mynt dat. Stregnäs 1427.

Det är tydligt, att denna regist återgår på en avskrift av det av mig 1947 nämnda nu förlorade pergamentsbrev av 1477, som annars blott är känt genom en mycket kortare anteckning i 1500-talsförteckningen över släkten Tre Rosors godsarkiv,⁴ att med hänsyn till tiden för Johan Slawekas och Anna Olofsdotters levnad årtalet 1427 måste

¹ H. Gillingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden*, 1952, s. 500, not 59.

² PHT 1947, s. 36 f. (särskilt not 7).

³ RA:s ämbetsarkiv F IV (Förarbeten för diplomatariet): Fasc. 6. Arkivarie J. Liedgren har påträffat denna arkivförteckning vid undersökning för diplomatariekommittén. Hadorph besökte Ängsö 1673, då han följde Karl XI på dennes eriksgata (E. Nygren i VHAA:s årsbok 1950, s. 17). Att brevavskriften fanns på Ängsö torde kunna förklaras med att mottagarens måg, Bengt Fadersson (Sparre av Hjulsta och Ängsö), utom det av Anna Olofsdotter donerade Aspnäs även ägde Ängsö (C. A. Klingspor och B. Schlegel, Engsö, 1877, s. 24), som sedan i flera sekler innehades av hans arvingar.

⁴ VFT II: 8—9, s. 170: »Itt pergementzbreff, att Anna Oloffsdotter haffuer unt och tillatidh hennes frenkia frw Marine lösa sich till godho Lindö huffwdgård med all tess vnderliggande gods, anno 1477». Lars Turessons (Tre Rosor) hustru Kerstin Eriksdotter (Gyllenstierna) var änka efter Bengt Faderssons son Knut Bengtsson (Elgenstierna 3, s. 357), vilket kanske förklarar brevet öde.

anses som en felskrivning för det i denna förteckning uppträdande årtalet 1477 är uppenbart.⁵

Genom de i regesten förefintliga uppgifterna bevisas dels att Anna Olofsdotter var syster till Laurens Olofsson av Lindöätten (med fyrstyckad sköld som sköldemärke) och sålunda dotter till östgötalagmannen Olof Ragvaldsson, dels att brevmottagaren är identisk med Tyge Lunges dotter Marine, Axel Brahes hustru, d. v. s. de möjligheter jag tangerat i min diskussion av problemet⁶ ha blivit säkra fakta.

I så fall återstår att granska den invändning jag haft mot antagandet av Anna Olofsdotters egenskap av syster och arvinge till Laurens Olofsson, nämligen »att Olof Ragvaldssons systerson (SD nr 927) Gregers Bengtsson (2 snedbjälkar) 8/8 1466 (RA) nämnes som Laurens Olofssons arvinge.»

Ser man efter i det citerade brevet, finner man, att Gregers Bengtsson, vars släkt numera brukar kallas oäkta Folkunga-ätten, däri ger ett markland i Söderby i Rimbo socken till »helgha lösn closther j Stokholm aff predica brödhra ordhen» för sig, sin hustru Anna Eriksdotter och sin son herr Bengt Gregersson samt för flera sina »barn och wardhnadhe», »her medh alth qwith» som han »clostreth skillogher war effter Laurens Olaffson j Lyndöö». Jag har förut efter K. H. Karlssons »Biografiska anteckningar för medeltiden» i Riddarhusets arkiv tolkat detta så, att Laurens Olofsson haft en skuld till klostret, och att skulden vid hans död övergått på Gregers Bengtsson, som i så fall borde vara hans arvinge. Då jag nu av den nyfunna brevregesten tvingas ånyo tänka igenom saken, slår det mig, att brevet även skulle kunna tolkas så, att Gregers Bengtsson instiftat en mäsas för den avlidne kusinens själ men ej betalt denna omedelbart. I varje fall föreligger ej i brevet någon bevis för att Gregers Bengtsson ärvt Laurens Olofsson. Därmed skulle de betänkligheter jag haft mot Anna Olofsdotters egenskap av syster och arvinge till Laurens Olofsson bortfalla.⁷

⁵ Anna Olofsdotters fru-titel i brevregesten förklaras av att hon senast 1468 (Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 397, not 272) blev gift med Johan Slaweka, som var riddare; hennes förste man, Sten Bengtsson (Ulv), synes aldrig ha nått riddarvärdigheten. Den anknytning, som Johan Slaweka genom detta äktenskap fick till Aspås i Östervåla, kan sammanställas med att han den 10 jan 1478 nämnes som häradshövding i Våla härad (1700-talsavskr. M 10:11, f. 85, KB, på vilken Dr phil. I. Friedlaender fäst min uppmärksamhet).

⁶ PHT 1947, s. 35, not 7. »Malin» bör vara felskrivning för »Maren» eller »Marine» (jfr Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, II, nr 6016 och 7753). Lindö måste under de följande åren ha blivit föremål för en ny transaktion, eftersom det 1483 ägdes av Laurens Olofssons änkas systerbarn, Axel Olofsson och Magdalena Olofsdotter (se anförda not i PHT 1947).

⁷ Beträffande Laurens Olofsson kan tilläggas, att då allmogem i Siende härad 30 okt.

Med hjälp av detta resultat torde man även kunna förklara Anna Olofsdotters släktskap med Tyge Lunges döttrar. Jag har förut⁹ på grundval av dessas tydliga ställning som arvingar till henne förmodat, »att Anna Olofsdotter varit dotter av Tyge Lunges hustru i anmars okänt tidigare gifte med en Olof». Vad som ovan sagts visar, att denne Olof torde ha varit den omkring 1438⁹ avlidne östgötalagmannen Olof Ragvaldsson, vars barn, Laurens Olofsson och Anna Olofsdotter, sålunda skulle vara halvsyskon till Tyge Lunges döttrar.

Vittnesbörd om Tyge Lunges ättlingars arv efter Anna Olofsdotter torde — förutom vad som av mig förut nämnts — vara ett brev av 1494, genom vilket Niklis Kraffse av Bastnäs sålde ränta av moderne-gods i Varend till Arvid Trolle,¹⁰ och en notis i Arvid Trolles jordebok¹¹ om en gård som enligt J. A. Almquists register till utgåvan är Gudhem i Veta socken, Vifolka härad:

I Östergylland Jtem en gard Gwdwn rentter j mark sueuske then fek Tyge Krabbe och sagde han var j hans skiuffte therfore bör her

1514 intygade, att knapen Lasse Olofsson, som, »then tydh her Niells Crystiernsson hadhe Vestherarss sloth», bodde på Lindö, olagligen lagt Nyby i Kärbo socken under sin sätesgård, uppgavs även, att han »sprangh i sion i Qwyckaswud och drenche siig sielff then tyd slagith ther stodh» (orig. ppr i finska riksarkivet, varefter fotostatkopier dipl.-komm.; brevet fanns tidigare å Gerknäs säteri i Lojo socken enl. avskr. i B 20 b, RA). Eftersom striden i Kvicksund stod våren 1464 (Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 416) och Laurens Olofsson bevisligen var död 1465 (Diplomatarium Norvegicum, 16, nr 223), ha vi ingen anledning att betvivla uppgiftens riktighet. Personuppgifterna i 1466 års ovannämnda brev ha i förbigående behandlats av T. Schmid i *Ephe-merides Liturgicae Anal. Hist.-Ascetica*, 58, 1944, s. 72, not 55.

I livet omtalas Laurens Olofsson senast 3 april 1463, ty han är sannolikt identisk med den frälseman med detta namn, som då beseglade vid dåvarande kyrkoherdens i Munktorp, sedermera biskopen Lydeke Abels jordförvärv (RA perg.). Tidigare nämnes han t. ex. 1 juni 1451, då han till herr Peder Karlsson upplät 8¹/₂ öresland i Hedensberg i Tillberga sn, Siende hd, som dennes fränka Birgitta Philipsdotter sålt till Laurens Olofssons moder (perg. VHAA:s dep. RA; jfr G. Ekström, Västerås stifts herdaminne, 1, 1939, s. 623; om brevet proveniens se B. Hildebrand i PHT 1934, s. 143, not 8 a), 31 maj 1453, då han jämte elva andra svenska frälsemän gick i borgen för den norske riddaren Henrik Jönsson (Gyldenlöve), som blivit tillfångatagen av konung Karls folk och nu lösgavs för viss tid för att skaffa lösensumma (RA perg. tr. Bring, Saml. af åtskilliga handlingar och påminnelser, 2, s. 246; jfr BSH 3, inl., s. 65, not 6, och Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 366, not 87), samt 10 juli 1458, då han jämte biskop Sigge i Strängnäs och riddarna Fader Ulfsson och Gregers Matsson samt kaniken Salve i Uppsala var närvarande vid Erik Axelssons (Tott) och David Bengtssons (Oxenstierna) arvskitte efter sin sväger Algot Gustafsson (RA pprsvskr.; jfr Gillingstam, a. a., s. 350 f.); i breven 1451 och 1458 nämnes Lindö som Laurens Olofssons sätesgård, vilket visar, att P. v. Möller, Bidrag till Hallands historia, 1874, s. 111, har orätt, då han anser honom vara en son till Olof Axelsson (Tott). — Gregers Bengtssons anknytning till Laurens Olofsson framgår av att han 1473 uppger sig vara »opfödher i Käffwer sokn i Lindhöö» (RA perg.).

⁹ PHT 1947, s. 36.

¹⁰ Han levde 30 nov. 1437 (Sv. medeltidsregister, nr 654) men var död 2 okt. 1439 (ibid., nr 979).

¹¹ HH 31, s. 251. Jfr C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, tredje uppl., 1911, s. 45, not 2.

¹² HH 31, s. 56.

Niels Kraffse ath wederlegge her Laxman och her Laxman mig igen then mark rentthe som jach är nw till ackters meth.

Att Niklis Kraffse är dotterson till Tyge Lunge framgår av ett brev av 3 augusti 1496,¹² varigenom Jesper Kraffse på Bastnäs med sin son Niels Jesperssens samtycke till Mogens Krabbes änka Elsebe Tygesdotter sålde en efter hustrun Karin Tygesdotter ärvd fjärdedel i en gård på Jylland. Notisen om Gudhem i Arvid Trolles jordebok styrker ytterligare, att Anna Olofsdotter var dotter till Olof Ragvaldsson, ty Gudhem i Veta ingick liksom Vibyskorsten (nu Viby i Vifolka härad), som Vincens Iversens (Dyre) änka Kristina Tygesdotter (Lunge) ärvt efter Anna Olofsdotter,¹³ i Olof Ragvaldssons arv efter sin mor, Elin Bengtsdotter (Aspenäs-ätten), enligt pergamentsbrev 13 juni 1432.¹⁴

Ett annat bidrag till kännedomen om arvet efter Anna Olofsdotter synes kunna hämtas ur ett brev av riksföreståndaren Svante Nilsson den 14 augusti 1505,¹⁵ vari denne, eftersom Vincens Iversen (Dyre) i flera år »hindrat» sin systers, fru Mättas (Svante Nilssons hustru), arvegods i Danmark, förordnade, att en Anders Jenson skulle vara fogde över och uppbära landbornas prestanda av Vincens Iversens gods i Östergötland, Varend, Småland och annorstädes i Sverige. Eftersom det ej är känt, att Vincens Iversen hade några svenska förfäder eller andra förbindelser med Sverige, och största delen av de efter Anna Olofsdotter ärvda gods, som Vincens Iversens änka sålde 1515, lågo i Varend och Östergötland,¹⁶ är det sannolikt, att dessa äro de av Svante Nilsson åsyftade godsen.

Den på de redovisade resultaten grundade släkttavlan ger en inblick i hur Johan Slaweka genom sitt tredje gifte kom att knytas till gamla riksrådsätter och visar även, hur intima de internordiska släktförbindelserna voro under den senare medeltiden:

¹² Repertorium, II, nr 8190.

¹³ RA perg. 5 juli 1515. Om detta brev jfr PHT 1947, s. 35, not 5.

¹⁴ Skoklostersamlingen (brev nr 119), RA. Två gårdar i kyrkbyn Vibyskorsten donerades av Elin Bengtsdotter till Vadstena kloster 14 sept. 1421 (RA perg.; jfr HH 16: 1-s. 35, anmärkning 97 b). Jord i »Vibyskorsten med Bosgård» såldes 1447 (VFT II: 8—9, s. 174) av Jesper Görtz, vilken tydligen ärfv sin tidigt avlidna dotter, som fått denna jord efter sin mormors mor Elin Bengtsdotter vid det nyssnämnda arvskiftet 1432 (jfr E. Nordström i PHT 1941—1942, s. 22).

¹⁵ Sturearkivet (nr 677), RA. Jfr C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I, 1864, s. 358.

¹⁶ RA perg. 5 juli 1515; jfr PHT 1947, s. 35, not 5.

Ragvald Filipsson (Lindö-ätten) Niels Lauridsen (Kabel)
 riddare † senast 1402 g. m. Elin till Trostrup, Riddare
 Bengtsdtr (Aspenäs-ätten) † senast 1446

Ingrid g. m. Olof g. m. Tyge Lunge
 g. m. riddaren Ragvalds- 1:0 riddare
 Bengt Karlsson son riks- 2:0 † senast 1460
 (oäkta Folkungaråd lag-
 ätten) † o. 1411 man i Os-
 tergötland

Gregers Bengtsson på Benhammar riksråd † tidigast 1438
 Eskil Åkesson (Hegle) på Vanås i Skåne

Elise¹⁷ Anna g. m. Laurens, † tidigast 1492 † omkr. 1482
 g. m. Olof Niel- sen (Skänke) på Talgö i Norge dödad 1455

Axel Olofsson † o. 1494
 Magdalena g. m. Niels Brahe † o. 1486
 Niels Brahe på Vanås avrättad 1529

Maren g. m. Anna † före 1493 g. m. 1) Sten Bengtsson (Ul) på Aspenäs † o. 1463 2) riksrådet Johan Slaweka på Mörby † o. 1485

Hillevi g. m. Bengt Fa- dersson (Sparre av Hjul- sta och Ångsö) † 1487
 1) son † ung

Elselbe g. m. Mogens Krabbe Axel Brahe † 1487

Tyge Krabbe dansk riks- marsk † 1541

Karen g. m. Jesper Kräfte

Niels Kräfte

Kirsten g. m. Vincens Iversen † e. 1526 g. m. 1) Anders v. Bergen 2) Knut Alfsson (Tre rosor) 3) Svante Nilsson (Sture)

Vincens Lunge dansk och norsk riksråd † 1536

Iver Jensen (Dyre) † o. 1463

1) Kristina g. m. Axel Laur- renson (Tott)

Knut Bengtsson † 1521 Anna
 g. m. Kristina Eriksdotter (Gyllenstierna) g. m. Sten Tu- omgift med Lars Turesson (Tre rosor) resson (Bielke)

¹⁷ Se L. Daae, Kong Christiern den første norske Historie 1448—1458, 1879, s. 128 f., och W. Christensen, Unionskongerne og Hanseslædterne 1439—1466, 1895, s. 90 ff., samt H. Koht i Norsk Biografisk Leksikon, 10, 1948, s. 404 f. Jfr HH 16: 1, s. 187, anmärkning 568. De av mig i PHT 1947, s. 35, not 7, citerade breven i RA av 5 aug. 1465 och 18 maj 1483, som äro viktiga i sammanhanget, äro tryckta i Diplomatarium Norvegicum, 16, nr 223 och 281. — För övrigt bygger släkttavlan på K. H. Karlssons Biografiska anteckningar för medeltiden i Riddarhusarkivet och notiser i Danmarks Adels Aarbog, jämförda med Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis.

1569 års adelsprivilegier och våra äldsta bevarade häradshövdingeregister.

Av Jan Eric Almquist.

I 1569 års adelsprivilegier finnes en punkt, som med vissa undantag tillförsäkrar rikets adel företrädesrätten till häradshövdingämbeten. Förhållandet har tidigare observerats i litteraturen. A. G. Ahlqvist refererar i sitt arbete »Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan den tredjes regering» (1864), s. 12 punktens innehåll på följande sätt: »Konungen förklarar . . . det vara sin vilja, att inga andra skola förordnas till häradshövdingar och domare än de, som äro av adelsstånd, om nämligen så många finnas bland adeln, som därtill äro tjänliga och förfarna. Härifrån undantager han dock ett antal härader i Uppland, Västmanland och Dalarne, Småland samt Finland, vilka han vill unna och förläna sina dagliga hovtjänare, adliga eller oadliga, ävensom alla häradshövdingedömen i Norrland, eftersom i de landsändarne inga adelsmän äro boendes.» Ahlqvist har även i någon mån undersökt förarbetena till ifrågasvarande punkt och därvid funnit, att adeln från början endast indirekt anhållit om uteslutande rätt till domarämbeten. I en supplik begär nämligen ståndet, att »på det den menige man uti riket måtte desto bättre vederfaras lag och rätt», ärliga och förståndige män må förordnas till lagmän och häradshövdingar, »de som uti lagen något förståndige vore och de som själva samma deras kall och ämbete kunna förestå, och icke sätta präster, borgare eller oförståndiga skrivare uti deras ställe, som föga akta vad lag och rätt den menige man sker utan allenast se därefter, huru de kunna bekomma räntan». Ett senare förslag till adelsprivilegier, som utarbetats inom kansliet men som Ahlqvist ej synes ha känt till,¹ hade en mera kortfattad lydelse. Det heter där:² »Så vilja Vi ock icke, att härefter skola några andra bliva förordnade till häradshövdingar och domare än de, som äro av adelns stånd, var eljest så många kunna finnas ibland adeln, som därtill tjänliga och förfarna äro. Dock vilja Vi Oss hava förbehållit de häradsrätter, som Vi allaredan förlänt hava Våra dagliga hov-

¹ Hithörande handlingar äro numera tryckta i SRA, ser. 1, avd. 1, 2: 1, s. 368 ff.

² Citatet är här något numaliserat med hänsyn till ordformerna, på samma gång som nystavning genomförts.

tjänare och andra, som icke äro av adeln och dock eljest sig troligen till Vårt gagn och bästa bruka låta. Uti lika måtto vilja Vi ock hava Oss förbehållit de häradshövdingedömen, som uti alla Norlanden äro belägna, till att unna och förläna samma häradsrätter vem Oss helst synes, efter i de landsändar icke äro många adelsmän boendes.» Skillnaden mellan detta förslag och den definitiva utskriften är väsentligen,³ att i den sistnämnda en mängd häradsrätter uppräknas, som skulle undantagas för att kunna förlänas åt hovtjänare och andra, antingen de äro av adel eller icke. Det är dessa häradsrätter, som i det följande skola bliva föremål för en närmare undersökning.

Det är givet, att situationen ej rätt kan bedömas, om vi sakna kunskap om vilka, som varit häradshövdingar den närmaste tiden före privilegiebrevets tillkomst. Men en sådan kunskap har tidigare icke stått till buds. Ej heller veta vi, huruvida privilegiebrevet av år 1569 medfört några principiella förändringar i fråga om häradshövdingämbetenas tillsättande. Frågan blir alltså, om det finns några längder bevarade över rikets häradshövdingar från nämnda tid. Det tycks a priori, som om Kungl. Maj:t redan på ett tidigt stadium bort ha ägt intresse av att känna till vilka som förordnats till häradshövdingar. Men i verkligheten synes detta icke varit fallet. Nutida statskalendrar ägde under 1500-talet sin motsvarighet i förlänings- och beställningsregistren, och vissa uppgifter rörande vilka personer, som innehade häradshövdingeräntan, kunna också hämtas ur dessa källor. Men uppgifterna härom äro endast sporadiska, och icke ens någon relativ fullständighet står att uppnå. Delvis beror detta på att häradshövdingarna intogo en särställning genom att de själva ägde att uppbära häradshövdingeräntan utan anlitande av fogden. Undantag förekom endast, då häradshövdingen utnämnts »å Kungl. Maj:ts vägnar». Detta betydde nämligen, att denne i realiteten var en underhäradshövding eller lagläsare, som för sitt uppdrag uppbar särskild ersättning, medan Kungl. Maj:t genom fogden disponerade över häradshövdingeräntan för ovidkommande ändamål.

Då författaren av det definitiva förslaget till adelsprivilegier i sista stund införde de häradsrätter, som skulle undantagas från den allmänna regeln om adelns företrädesrätt till domarämbeten, bör han ha haft tillgång till ett häradshövdingeregister för hela riket, såvida det ej får antagas, att de uppräknade häradsrätterna tillkommit slumpvis. Tidigare har jag levat i den tron, att det äldsta bevarade häradshövdingeregistret för hela riket härstammade från 1573. Genom en ren tillfällighet har jag numera upptäckt ett ännu äldre oda-

³ Det tidigare förslaget är dock i stort sett bättre formulerat.

terat sådant, som likväl genom sammanställning av kända fakta låter sig fixeras till 1568, d. v. s. det avspeglar de förhållanden, som rådde under nämnda år.⁴ Det är ej omöjligt, att registret tillkommit just med tanke på de kommande adelsprivilegierna. I varje fall var det vid denna tid ej vanligt, att sådana register upprättades varje år. Efter 1573 dröjde man ända till 1578, vilket framgår därav, att man sistnämnda år träffat vissa anstalter för att i 1573 års register införa under mellantiden uppkomna rättelser och tillägg.

Ett häradshövdingeregister synes ha redigerats på följande sätt. En tjänsteman i kammaren eller kansliet fick i uppdrag att infordra primära uppgifter från vederbörande fogdar. Säkerligen ha därefter förhållandena utvecklats ungefär som följer. Somliga fogdar besvarade skrivelsen korrekt med omgående, andra dröjde med svaret olika länge av skilda anledningar och en tredje kategori svarade icke alls. Då efter en längre tidsutdräkt tjänstemannen skulle sammanfatta resultatet i ett gemensamt register, blevo konsekvenserna härav synliga. Detta kom nämligen icke att avspegla situationen vid en given fix tidpunkt, utan representerade en glidande skala mellan de poler, som utgjordes av det först och det senast inkommande svarets innehåll. Om det under denna period inträffat, att en eller flera häradshövdingar dött eller av annan orsak avgått och därefter ersatts av andra personer, kunde det lätt hända, att registret kom att innehålla namn på häradshövdingar, som i själva verket aldrig fungerat samtidigt. Om en fogde ej alls svarade på tjänstemannens förfrågan, måste tydligen följderna härav bliva den, att registret blev ofullständigt på en eller flera punkter, såvida ej upplysningen kunde införskaffas från annat håll. Fogden kunde naturligen också ha inkommit med felaktig uppgift, t. ex. ha uppgivit lagläsarens namn i stället för häradshövdingens. Flera dylika fel omtalas nedan.

Själva utarbetandet av registret krävde vissa kunskaper av tjänstemannen, så att han ej sammanblandade häradernas benämningar, vilket lätt kunde ske, då t. ex. Åkerbo härad förekommer inom ett flertal olika lagsagor. I 1568 års register har dess författare istället trott Sunnerbo vara detsamma som Sundbo. Detta är dock ej den enda svårighet, som uppstår vid ett utnyttjande av ifrågavarande register. Vissa häradshövdingars namn äro nämligen överstrukna och stundom andra insatta istället. Om dylika ändringar antagas ha skett vid en senare tidpunkt, betyder överstrykningen förmodligen som regel blott, att förhållandet då kommit att ändras. Överstrykningen kan emellertid även innebära, att ett uppenbart fel blivit rättat. Svårig-

⁴ Jfr nedan noterna till bilaga 1.

heten ligger i att det stundom är omöjligt att med säkerhet avgöra vilkendera förklaringen, som är den riktiga.

Nedanstående bilaga I är sammanställd med ledning av våra äldsta bevarade häradshövdingeregister⁵ från 1568 och 1573. Det förra, som är odaterat och någorlunda fullständigt med bortseende från att Finland helt saknas, bär titeln »Register på häredzhöfdinger öffuer hele Swerigis rike» och återfinnes i Kammararkivet i en bunt med signum »Förläningsregister m. m. före 1611».⁶ Det senare ingår i Sandbergiska samlingen (KA), sign. Å 7161 ff., där det har följande titel: »Register på häredz rätter öffuer hele rikett pro anno etc. 1573». Endast en del föreligger dock i någorlunda ursprungligt skick, nämligen Svealand och Finland.⁷ Den del av registret, som omfattat Götaland, har emellertid bevarats i en annan form, i det att den lagts till grund för ett »förslag opå häredzhöfdingefodringen», som ingår i Sandbergiska samlingen (KA) sign. Å 7170—7172. Då även denna källa innehåller häradshövdingarnas namn, är det möjligt att för 1573 erhålla ett i stort sett fullständigt häradshövdingeregister för hela riket. Det är därvid att märka, att under ifrågavarande tid några häradshövdingeämbeten icke funnos i Värmland och i de landskap, som motsvara det nuvarande Norrland med bortseende från Jämtland och Härjedalen, vilka hörde till Norge. Det gör därför ett egendomligt intryck, då det i adelsprivilegierna särskilt betonas, att Kungl. Maj:t ville undantaga alla häradshövdingedömen i Norrland med den motiveringen, att i de landsändarna »inga adelsmän äro boendes».⁸ Sannolikt beror avfattningen av denna passus på att textförfattaren haft tämligen dunkla begrepp om Norrlands judiciella förhållanden.⁹

Bilaga 2 återger en häradshövdingelängd av mera speciellt slag men av visst intresse för hithörande ämne. Längden kan nämligen sägas innehålla en tillämpning från 1579 av det undantag från adelsprivilegierna, som rörde »hovtjänare», såväl adliga som oadliga. Det kan också vara av vikt att se vilka kategorier, som räknades dit, låt

⁵ Jag bortser då ifrån, att det tidigare funnits särskilda häradshövdingeregister för smärre landsdelar, t. ex. Finland eller Närke och Västmanland, vilka register f. ö. fortfarande äro i behåll.

⁶ Buntens, som tidigare efterfrågats av mig, har under en följd av år varit försvunnen, varför innehållet ej kunnat utnyttjas i mitt tidigare arbete: »Domsagor och häradshövdingar i Stockholms och Uppsala län. Skrifter utg. av Personhistoriska Samfundet nr 11» (1946).

⁷ Den finländska delen av registret, som är återgiven med annan hand, har 1578 kompletterats med uppgifter från mellantiden.

⁸ I det tidigare förslaget hette det som nämnt, att »i de landsändar icke äro många adelsmän boendes».

⁹ En helt annan sak är, att Österbotten och Åland kameralt sett vid denna tid räknades till Norrland. Jfr J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige, D. 2 (1922), s. 383.

vara, att förteckningen omfattar blott sådana hovtjänare, som fått häradsrätter i förläning.

Slutligen återstår att redogöra för de principer, som begagnats vid redigeringen av bilagorna. Namnen på häradshövdingarna ha icke alltid bokstavligt överflyttats från registren, utan har jag i bilagorna föredragit att dels modernisera stavningen, dels ock eftersträva den form, som förekommer i litteraturen, t. ex. den bekante prokuratorn Jöran Persson (Tegel), *ej*, som det heter i urkunden, Jöran Pedersson. Häradenas ordningsföljd och indelning i lagsagor överensstämma *ej* heller med registren. De inom parentes ställda släktnamnen utgöra försök till identifieringar och förekomma alltså icke i källorna. Med ledning härav kunna vederbörande häradshövdingar sökas i G. Elgenstierna, Svenska adelns ättartavlor, Schlegel och Klingspor, Den introducerade adelns ättartaflor eller J. Ramsay, Frälseläkter i Finland. Om det är fråga om fogdar, äro som bekant dessa förtecknade och försedda med data i J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen D. 4 (1922—23). I övriga fall har identifiering nedan skett genom hänvisning till litteraturen i särskilda noter. Förekommer titel utan klammer eller namn utan parentes, betyder detta, att dylika uppgifter återfinnas i häradshövdingeregistren. Står däremot hela namnet inom klammer, innebär förhållandet, att namnet hämtats från andra källor, om vilka noterna i regel torde lämna tillräckligt besked. Herrtiteln i bilaga 1 betyder, att vederbörande var riddare eller friherre. De härad eller domsagor, som återges med kursiv stil, äro sådana vilka särskilt omnämnas i 1569 års adelsprivilegier såsom utgörande undantag från den allmänna regeln om adelsmäns företrädesrätt till domarämbeten.

Bilaga 1.

I. Upplands lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
<i>Bro</i> härad	[F. d. borgmästaren] Peder Andersson i Stockholm ¹	[Fogden] Måns Persson på Svartsjö
<i>Bro</i> skeppslag	Jöns Ulfssons (Soop) änka, hustru Anna på Bottna	[Skeppshövitsmannen] Erik Nilsson (Cruus)

¹ Senare av annan hand överstruken under motiveringen »dödh». I hans ställe har införts »Månz Person på Swartzö». F. d. borgmästaren i Stockholm Peder Andersson avled senast 1569. Samtidigt med överstrykningen har till *Bro* härad fogats Norunda, där fogden Måns Persson alltsedan 1564 varit häradshövding († i mars 1573).

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
<i>Bälinge</i>	Hans (Frese) gardenär ² i Uppsala	Bengt Arentsson (Örnflycht)
<i>Frösåker o. Norra Roden</i>	[F. d. fogden] Simon Nilsson	[Amiralen, friherre Gabriel Christiernsson (Oxenstierna), 1572] ³
<i>Frötuna</i>	Bengt Arentsson (Örnflycht) ⁴	[Skeppshövitsmannen] Erik Nilsson (Cruus)
<i>Färentuna</i>	[Ståthållaren] Anders Sigfridsson (Rålamb)	[Kanslitjänstemannen Per Eriksson] ⁶
<i>Hagunda</i>	[Ryttmästaren] Gisle Nilsson (Strutz) ⁵	Knut Eljelson (Roos af Hjelmsäter)
<i>Håbo</i>	Måns Persson i kansliet	Måns Persson, kansliförvant
<i>Lagunda</i>	[Ryttmästaren] Gisle Nilsson (Strutz) ⁵	Nils Larsson (Cruus)
<i>Lyhundra o. Väddö</i>	[Jakob (Tordsson) Bagge] ⁶	[Ståthållaren Jakob Bagge] ⁶
<i>Långhundra</i> ⁷	Måns Pedersson (Silfversparre) på Billsta	[Överstebefallningsmannen] Jöran Eriksson (Ulfsparre)
<i>Norunda</i>	[Fogden] Måns Persson på Svartsjö	Måns Persson på Svartsjö
<i>Närdinghundra o. Sjuhundra</i>	[Amiralen, friherre Gabriel Christiernsson (Oxenstierna)] ³	Gabriel Christiernsson (Oxenstierna)
<i>Oland</i>	Nils Jespersson (Cruus)	Erik Andersson (Ekeblad), hovjunker
<i>Rasbo</i>	Hans (Frese) gardenär i Uppsala	M:r Hans (Frese) gardenär
<i>Ryd o. Danderyd</i> ⁹	[F. d. borgmästaren] Peder Andersson i Stockholm å K. M:ts vägnar	[Riksrådet, herr Gustaf Axelsson Banér] ⁸
<i>Seminghundra</i> ⁷	Erik Tönnesson (Tott af Skedebo)	[Knekthövitsmannen] Jesper Nilsson (Cruus)

² Han angives på ett annat ställe i registret ha efterträtt den döde Lasse Olofsson. Denne är måhända identisk med den person, som enligt J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen, D. 4, s. 146 år 1561 redogjorde för Uppsala slotts byggning.

³ J. E. Almquist, Domsagor och häradshövdingar i Stockholms och Uppsala län (1946), s. 11—12.

⁴ Namnet är i registret skrivet med annan stil, vilket tyder på att uppgiften inkommit något senare än de övriga.

⁵ Om honom se Elgenstierna (VI, s. 473).

⁶ J. E. Almquist, a. a., s. 41, resp. 15.

⁷ Långhundra och Seminghundra härad ha i 1568 års register felaktigt bytt häradshövdingar. Felet är här rättat.

⁸ J. E. Almquist, a. a., s. 9 och 16 17, resp. 30

⁹ Ryd och Danderyd hörde i början av år 1568 till Sollentuna härad men övergick under året till Vallentuna härad.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
<i>Simtuna o. Torstuna</i>	Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs) å K. M:ts vägnar	[Borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson å K. M:ts vägnar, 1571] ¹⁰
<i>Sollentuna</i>	[F. d. borgmästaren] Peder Andersson i Stockholm å K. M:ts vägnar ¹¹	[Erik Jöransson, 1574] ¹²
<i>Tierp o. Vendel</i>	[Borgmästaren] Erik Henriksson i Uppsala	Erik Henriksson
<i>Trögd</i>	[Prokuratorn] Jöran Persson (Tegel)	[Riksrådet], herr Åke Bengtsson (Färla)
<i>Ulleråker</i>	Frans (Mårtensson) skrivare i Uppsala	Frans Mårtensson
<i>Vaksala</i>	[Fogden] Jakob Persson ¹³	[Fogden] Per Larsson på Uppsala
<i>Vallentuna</i>	Olof Larsson sekreterare [i K. kansliet]	[Riksrådet, herr Gustaf Axelsson Banér] ⁸
<i>Våla</i>	[Borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson å K. M:ts vägnar 1569 8/9] ¹⁴	[Erik Henriksson å K. M:ts vägnar, 1571] ¹⁰
<i>Värmdö o. Åker Åsunda</i>	[Jakob Tordsson Bagge] ¹⁵ [Assessorn i Höga nämnden] Blasius Olsson (Rask) ¹⁶	[Ståthållaren] Jakob Bagge Henrik Matsson (Huggut) räntmästare ¹⁷
<i>Ärtinghundra</i>	[Skeppshövitsmannen] Hans Kyle	Herr Hans Kyle

II. Södermanlands lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Daga Hölebo	Åke Bengtsson (Färla) [F. d. fogden] Jöran Johansson (Rosenhane) ¹⁸	} Hertig Karls furstendöme

¹⁰ Förläningsregister (KA).

¹¹ Senare överstruken under motiveringen »dödh». I hans ställe har med samma stil införts »Oloff Larsson, secreteerer». Jfr not 1.

¹² Uppgiften är hämtad från Sollentuna härads renov. dombok 1632 3/8, där hans dombrev av den 20 oktober 1574 återopas. Möjligen är han identisk med den Erik Jöransson, som 1564—65 var fogde vid Nacka kronobruk.

¹³ Namnet är i registret struket och ersatt med »Gamble Lasse Olsson», d. v. s. Lars Olofsson (Björnram). Ang. denne se SBL, bd 4, s. 655.

¹⁴ Kansliets utgående diariér (RA) n:o 6.

¹⁵ J. E. Almquist, a. a., s. 35. Beträffande Åkers skeppslag har i 1568 års register i stället införts dåvarande lagläsaren Peder Galles namn, som dock senare strukits. Rörande Värmdö saknas uppgifter därstädes.

¹⁶ Om honom, se Stockholms rådhus och råd, Avd. 2 (1915), s. 290.

¹⁷ Om honom, se J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland (1909), s. 191.

¹⁸ Från början har stått »greffue Suante» (Sture), men senare har detta namn av naturliga skäl överstrukits och utan motivering av samma hand ersatts med »Jöran Johansson» (Rosenhane). Även sistnämnda namn är emellertid överstruket.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Jönåker	[Fogden] Per (Persson) skrivare	
Oppunda	Herr Nils Birgersson (Grip)	
Rönö	[F. d. fogden] Sigvard Kruse [af Elghammar]	
Selebo	Drottningen ¹⁹	Hertig Karls furstendöme
Åker	[Knekthövitsmannen] Söffring Nilsson ²⁰	
Öknebo	[Fogden] Sven Andersson ²¹	
Österrekarne	Christoffer Nilsson [till Pungsund] ²⁷	
Söholm	[F. d. borgmästaren] Peder Andersson i Stockholm å K. M:ts vägnar ²²	[Skeppshövitsmannen] herr Hans Kyle
Svartlösa	Peder Hansson [protonotarie] i [Höga] nämnden ²³	[Skeppshövitsmannen] herr Hans Kyle
Västerrekarne	[Räntmästaren] Nils Nilsson ²⁴	Erik Jönsson (Lillie)

III. Västmanlands och Dala lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Dalarna o. Bergslagen	Per Hansson (1574 adlad Svinhufvud) på Holm ²⁵ [å K. M:ts vägnar]	[F. d. fogden] Lars Jespersson (Cruus) å K. M:ts vägnar
Lindesberg	Carl (Nilsson) på Gyttoorp ²⁶	[Riksrådet, herr Åke Bengtsson (Färla)] ²⁷
Norrbo	[Fogden] Lars Haraldsson [på Västerås]	[Fogden] Michel Helsing [på Västerås]
Siende	Nils Larsson (Cruus)	[Kamreraren] Olof Knutsson ²⁸

¹⁹ Senare överstruket och ersatt med Söffring Nilsson.

²⁰ Omtalas med annan stil vara »fångens».

²¹ Namnet är senare överstruket och utan motivering av samma hand ersatt med »Jacob Teijtt».

²² Senare av annan hand överstruken under motiveringen »död». I hans ställe har införts »Hans Kyle». Jfr noterna 1 och 11.

²³ Senare överstruken och av annan hand ersatt med Hans Kyle, vilket namn dock även är överstruket.

²⁴ Om denne, se G. O. F. Westling, Hertig Karls furstendöme (1883), s. 16.

²⁵ Orden »på Holm» äro tillagda med annan stil.

²⁶ Om honom se Schlegel och Klingspor, a. a., s. 409.

²⁷ Förekommer dels bland Strödda dombrev 1572 i RA och dels i 1578 års härads-hövdingerregister (Sandb. saml. Å 7141).

²⁸ Om denne, se A. A. von Stiernman, Swea och Götha höfdinga-minne, D. 1 (2 uppl. 1836), s. 201, och N. Edén, Om centralregeringens organisation (1899), s. 237.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Snevringe	[F. d. fogden Erik Filipsson, 1566] ²⁹	[Änkedrottningens livgeding]
Tuhundra	[Sekreteraren] Hans Eriksson i kansliet ³⁰	[Riksrådet] Johan Pederson (Bååt)
Tjurbo	[F. d. fogden] Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs) å K. M:ts vägnar	[Borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson å K. M:ts vägnar, 1571] ¹⁰
Åkerbo	[Skeppshövitsmannen] Nils Ryning	[Riksrådet] herr Åke Bengtsson (Färila)

IV. Närkes lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Asker o. Sköllersta	Herr Gustaf Arvidsson [Båt av Billa] ³¹	Furstendömena
Edsberg	[Hertig Karls småsven Olof Arvidsson, 1566] ²⁹	
Grimsten	[Fogden Sune Jönsson, 1566] ²⁹	
Hardemo	[Fogden Lars Jönsson på Örebro, 1566] ²⁹	
Sundbo	Gamle Nils (Persson) skrivare ³²	
Örebro o. Kumla	Erik Andersson [? kammar-tjänare] ³³	
Glanshammar	Lasse skrivare på Örebro	[Erik Abrahamsson (Leijonhufvud), 1578] ³⁴
Noraskoga	Carl (Nilsson) på Gyttorp ²⁸	[Riksrådet, herr Åke Bengtsson (Färila)] ²⁷

²⁹ Omtalas i ett odaterat specialregister över häradshövdingar i Närke och Västmanland, vilket finnes i samma bunt som 1568 års häradshövdingeregister för hela riket. Det har av mig daterats till 1566.

³⁰ Namnet är skrivet med annan hand, som senare i kanten tillfogat »dödh». Jfr Edén, a. a., s. 205.

³¹ Om denne, se G. Djurklou i Kongl. Vitterhets, Historie och Antiquitets akademiens handlingar, D. 28 (1885), s. 51; P. G. Vejde, Kronobergs läns herrgårdar (1929), s. 84 ff.

³² Är identisk med Nils Persson skrivare i Attersta, vilken tidigare tjänstgjort som lagläsare i bl. a. Askers, Sköllersta och Örebro härad. Redan den 6 augusti 1568 hade han som häradshövding ersatts av annan person.

³³ Jfr J. A. Almquist, Lokalförvaltningen, II, s. 207.

³⁴ Förekommer i 1578 års häradshövdingeregister i Sandb. saml. (KA), sign. Ä 7141.

V. Östergötlands lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Aska	[Hertig Karls sekreterare] Nils Jönsson (Jacobsköld) ³⁵	Nils Jönsson (Jacobsköld)
Bankekind	[Amiralen] Peder Bagge [af Berga]	[Fogden] Per Clemetsson
<i>Björkekind</i>	[Sedermera fogden] Sven Andersson	[Ryttmästaren] Anders Keith ³⁶
Boberg	[F. d. fogden] Per Jönsson	Per Jönsson
Bråbo	[Hertig Magnus sekreterare Lars Andersson] ¹⁰	Lars Andersson
Dal	[Fogden] Mårten Jonsson	Mårten Jonsson
Gullberg	[Fogden] Lars Svensson	[Fogden] Simon Larsson
Göstring	[Fogden] Erik Jönsson ³⁸	[Fogden] Anders Grijs
<i>Hammarkind</i>	[Skeppshövitsmannen] Harald Tyrilsson (1578 adlad Stålhandske) ³⁹	[Skeppshövitsmannen] Geoffrey (»Sigfrid») Preston ⁴⁰
Hanekind	Christer Larsson (Hjortösläkten)	[F. d. fogden] Erik Knutsson
Kinda	[Konungens munkänk] Peder Ribbing	Peder Ribbing
Lysing	[F. d. fogden] Erik Knutsson	[Fogden] Per Ambjörnsson
<i>Lösing</i>	Herr Måns Svensson (Somme)	[Erik Gabrielsson (Oxenstierna), 1578] ³⁴
Memming	[F. d. fogden] Jöran Soneson	Sven Lillie [af Greger Mattssons ätt]
<i>Skärkind</i>	Herr Jöran Holgersson (Gera)	[Lagmannen i Östergötland] herr Jöran Gera
Valkebo	Herr Måns Svensson (Somme)	Mauritz Jöransson (Svan) ⁴¹

³⁵ I registret står det »Nils Jönsson och Lasse Andersson», vilket förklaras av förhållandet, att den sistnämnde tjänstgjorde som lagläsare i häradet.

³⁶ Anders Keith och Palne Eriksson (Rosenstråle), som i 1573 års register stå bredvid varandra, ha därstädes fått sina härad förväxlade. Här rättat i överensstämmelse med riktigheten.

³⁷ En annan hand har i kanten tillfogat »dödh». Om Christoffer Nilsson, se Schlegel och Klingspor, a. a., s. 156.

³⁸ I registret är »Nils Tordsson» överstruket under den likaledes överstrukna motiveringen »dödh» och »Erik Jönsson» av samma hand insatt i hans ställe. Den förstnämnde har icke kunnat identifieras. Ren felskrivning kan möjligen föreligga.

³⁹ I kanten har med annan stil stått »dödh» men ordet är överstruket och detta med skäl, eftersom vederbörande avled först 1602.

⁴⁰ Om honom, se Elgenstierna (IV, s. 669).

⁴¹ Om honom, se Elgenstierna (VII, s. 610).

Härad eller domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Vifolka	[Fogden] Arvid Nilsson [på Medhamra]	Arvid Nilsson
Ydre	[Knektöversten] Tönne Olofsson [till Graby] ⁴³	[F. d. fogden] Christoffer Olsson
Åkerbo	[F. d. fogden] Esbjörn Pedersson (Lillichöök af Fårdala)	Esbjörn Pedersson (Lillichöök af Fårdala)
Östkind	[Knektövitsmannen] Peder Christersson (Siöblad)	Palne Eriksson (Rosenstråle) ³⁶

VI. Ölands lagsaga.

Härad eller domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Algutsrum, Slättbo o. Åkerbo	[Fogden] Sigfrid Jönsson	} Sigfrid Jönsson
Runsten	Anders Bagge [af Berga] ⁴³	
Förbo	[Fogden] Håkan Månsson ⁴³	[Fogden] Birger Larsson
Gräsgård	Anders Svensson (1574 adlad Stråle), fogde i Möre	} Anund Stensson (tillbakaseende ulv) ⁴⁴
Hulterstad o. Möckleby	[Ryttmästaren] Anund Stensson (tillbakaseende ulv) ⁴⁴	

VII. Smålands lagsaga.

Härad eller domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Aspeländ	[F. d. fogden] Lars Rääf [i Småland]	Lars Rääf [i Småland]
Handbörd	[Fogden] Sigfrid Jönsson ⁴³	Sigfrid Jönsson
Mo	[Fogden] Måns Persson ⁴⁵	[Fogden] Måns Persson

⁴³ Om honom, se J. A. Almquist, Frälsegödsen, III, och Elgenstierna (VII, s. 337).

⁴³ Tillfogat i kanten av en senare hand. Att uppgiften dock är riktig och gäller året 1568 framgår dock tydligt genom en jämförelse med Ölands handl. (KA) 1568: 21 A.

⁴⁴ Om honom, se Elgenstierna (VIII, s. 482).

⁴⁵ Enligt uppgift i ett förlänsregister (KA) blev denne förordnad till häradshövding i Mo den 30 augusti 1568. I häradshövdingeregistret upptages under Mo istället »Sven Jönsson skrivare på Jönköping», vilken emellertid sedan 1559 tjänstgjort som lagläsare i häradet. Detta torde förklara misstaget. En senare hand har i kanten skrivit »dödh» och tillagt namnet Söftring Nilsson. Med hänsyn till omständigheterna är det ovisst vad därmed åsyftas.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Norra Möre	[Ryttmästaren] Bengt Bagge [af Berga]	[Fogden] Anders Svensson (1574 adlad Stråle)
Norra Vedbo	[F. d. fogden] Joen Carlsson (blå falk) ⁴⁶	[Fogden] Lars (Jönsson) Toprider
Sevede	[Fogden] Olof Eskilsson	Olof Eskilsson
Stranda	[Fogden] Lyder Persson	[Lagmannen i Uppland] herr Ture (Pedersson) Bielke
Södra Möre	[F. d. fogden Sigvard Kruse af Elghammar] ⁴⁷	Claes Joensson (Barketorps-ätten)
Södra Vedbo	[Fogden] Christoffer Olsson	[Fogden] Lars (Jönsson) Toprider
Tjust	[Fogden] Christoffer Olsson	Michel Sigfridsson [i Fagerhult] ⁴⁸
Tunalän	[Fogden] Christoffer Olsson ⁴⁹	[Arvid Jöransson Svan, 1577] ⁵⁰
Tveta	Erik Gustafsson (Stiernbielke) ⁵¹	Erik Gustafsson (Stiernbielke) ⁵¹
Vista	Erik Gustafsson (Stiernbielke) ⁵¹	[Fogden] Olof Bengtsson

VIII. Tiohäradslagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Allbo	[Fogden Nils Birgersson (Rosenquist), 1562] ⁶⁸	Fru Malin (Gyllenstierna) på Bergkvara
Kinnevald	[Ståthållaren] Joen (Jöns) Nilsson (Rosenquist)	Joen (Jöns) Nilsson (Rosenquist)
Konga	[Fogden] Jöns Arvidsson (Rosenbielke) på Jönköping	Jöns Arvidsson (Rosenbielke)

⁴⁶ Till namnet är i registret fogat ordet »dödh». För ovanlighetens skull kan datum för dödsfallet denna gång exakt angivas. Enligt Elgenstierna (IX, s. 99) stupade han den 3 januari 1568 i striden vid Norrby.

⁴⁷ Denne förordnades den 25 april 1559 till häradshövding i Södra Möre, vilket ämbete han behöll till sin död 1571.

⁴⁸ Om honom, se J. E. Almquist, Häradstingsprotokollen före 1614 (1945), s. 11.

⁴⁹ Denne blev häradshövding i Tunalän först den 30 juli 1568.

⁵⁰ Smålands handl. (KA) 1577: 12.

⁵¹ Kallas i Smålands handl. (KA) 1577: 8 »Smålands Erik Gustafsson», förmodligen för att skiljas från den samtida Västergötlands Erik Gustafsson (Roos af Hjelm-säter), som f. ö. ägde gods även i Småland. Den förre anges i ovannämnda källa vara död 1578. Den sistnämnde avled först 1582.

⁵² Allbo renov. dombok (RA) 1667, fol. 8. — Ehuru senare belägg än 1562 saknas, torde han hava kvarstått i ämbetet ännu 1568, då han förmodligen avled.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Norrvidinge	Torkel Jönsson (Lilliesparre) ⁵³	[Fogden Jöns Arvidsson (Rosenbielke), 1575] ⁵⁴
Sunnerbo	[Per Isaksson (Halvhjort av Älmtaryd), 1567] ⁵⁵	[Ryttmästaren] Peder Månsson (Stierna)
Uppvidinge	[F. d. fogden] Nils Persson (Silfversparre) på Holma	Bengt (Svensson) Ribbing
Västbo	[F. d. fogden] Jöran Olofsson (Lilliesparre)	[Konungens kammarjunkare] Måns Eriksson (Ulfsparre)
Västra	[F. d. fogden] Christer Persson (Halvhjort av Flishult)	Sven Ribbing
Östbo	[F. d. fogden] Måns Pedersson (Stierna) på Herrestad ⁵³	[Måns Pedersson (Stierna), 1572] ⁵⁶
Östra	[F. d. fogden] Ulf Persson (Halvhjort av Flishult)	[Ståthållaren] Anders Sigfridsson (Rålamb)

IX. Västergötlands lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Ale	[Ryttmästaren Christoffer Torstenson (Forstena-släkten)] ⁵⁷	[Christoffer Torstenson (Forstena-släkten)] ⁵⁷
Askim, Sävedal o. Vättle	[Nils Persson till Råda, 1558] ⁵⁸	Anders Olofsson (Oxehufvud)
Barne	Lars [Matsson] skrivare ^{59a}	Lars skrivare ^{59a}
Bjärke	[Rasmus Nilsson till Kärrtorp, 1559] ⁵⁹	[Fru Ebba Månsdotter (Liliehök), 1578] ⁶⁰

⁵³ Insatt senare med annan stil.

⁵⁴ Smålands handl. (KA) 1575: 4.

⁵⁵ Genealogica (RA) vol. 71 jird med Liber caesarum 18: 5 i Svea hovrätts arkiv (RA). Enligt häradshövdingeregistret skulle Christoffer Jönsson hava varit häradshövding i Sunnerbo. I verkligheten hade denne emellertid den 6 augusti 1568 utnämnts till motsvarande befattning i Sundbo härad, varför en lättförklarlig namnförväxling beträffande de två häraderna tydligen här ägt rum.

⁵⁶ UUB:s pergamentsbrevsamling 1572 ¹³/1.

⁵⁷ Denne förordnades till häradshövding i Ale den 27 juli 1559, vilket ämbete han behöll till sin död 1589, låt vara, att häradet från 1569 högst väsentligt reducerats genom att över halva antalet socknar tilldelades Visingsborgs grevskap.

⁵⁸ GVR. Häradshövdingen omtalas bland det rusttjänstpliktiga västgötafrälset i HH, D. 3, s. 46.

⁵⁹ Frälse- och rusttjänstlängder (KA) vol. 8.

⁶⁰ Sandbergsska saml. (KA), sign. Å 7144—45.

^{60a} Är identisk med den Lars Matsson, som 1574 blev fogde i Skånings hd och bodde på Åkatorp i Österbitterna sn (ej Kafle).

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Bollebygd	[Per Jönsson i Hjärtsbo, 1552] ⁶¹	Brynte Birgersson (Lillie af Aspenäs)
Flundre	[Bengt (Pedersson) Svenske, 1552] ⁶²	[Knekthövitsmannen Anders Åkesson, 1577] ⁶³
Frökind	[Fogden Bengt Carlsson (Lilliestielke)] ⁶⁴	Bengt Carlsson (Lilliestielke)
Gudhem	Anders Bosson (Oxehufvud)	Olof Andersson (Oxehufvud) ⁶⁵
Gäsene	Bror Eriksson (Butz) ⁶⁶	Knut Bengtsson (Hård af Torestorp)
Kind	Herr Gustaf Olofsson (Stenbock)	[Birger Isaksson (Halvhjort av Älmtaryd), 1576] ⁶⁷
Kinne	Sven Andersson (Stålhand-ske) ryttmästare ⁶⁸	Sven Andersson (Stålhand-ske)
Kulling	Brynte Birgersson (Lillie af Aspenäs) ⁶⁹	Brynte Birgersson (Lillie af Aspenäs)
Kåkind	[Fogden] Anders Ingelsson på Højentorp	[Fogden] Staffan Persson
Källand	Nils (Axelsson) Posse	Nils (Axelsson) Posse
Laske	[Ryttmästaren] Christoffer Torstensson (Forstena-släkten)	Christoffer Torstensson (Forstena-släkten)
Mark	Nils (Knutsson) Ribbing	Nils (Knutsson) Ribbing
Redväg	[F. d. fogden] Halvard Knutsson [till Torsbo] ⁶⁶	Halvard Knutsson ⁶⁶
Skåning	[Ryttmästaren] Claes Andersson (Ekeblad)	Claes Andersson (Ekeblad)
Vadsbo	[Ståthållaren Anders Pedersson (Lilliehök af Fär-dala)] ⁷⁰	} Hertig Karls furstendöme
Valle	[Fogden] Staffan Persson	

⁶¹ GVR. Om häradshövdingen, se Elgenstierna (V, s. 6).

⁶² Omtalas som sådan i lagmansdomboken för Västergötland 1552 (RA).

⁶³ Västergötlands handl. (KA) 1577: 9.

⁶⁴ Enligt uppgift i ett förläningsregister (KA) förordnades denne till häradshövding i Frökind den 16 augusti 1568.

⁶⁵ Anders Bossons namn är här överstruket och ersatt med sonens namn.

⁶⁶ Han omtalas bland det rusttjänstpliktiga västgötafrälset i HH, D. 3, s. 45.

⁶⁷ Västergötlands handl. (KA) 1576: 8.

⁶⁸ Om honom meddelas i registret av en senare hand, att han är »fångnen».

⁶⁹ I ett förläningsregister (KA) omtalas, att denne förordnats till häradshövding i Kulling den 15 augusti 1568.

⁷⁰ I registret upptages till en början Peder Vilhelmsson (förmodligen identisk med Erik XIV:s kammartjänare, vilken dömdes till döden av Höga nämnden 1567) som häradshövding i Vadsbo, ehuru hans namn sedermera strukits och av en senare hand ersatts med »Torkel Jönsson». Den förra uppgiften kan icke vara riktig, enär Anders Pedersson (Lilliehök), som tidigare varit häradshövding i häradet, den 16 augusti 1568 enligt uppgift i ett förläningsregister (KA) erhållit förnyad fullmakt å ämbetet. Den senare uppgiften om Torkel Jönsson (Lilliesparre) kan däremot vara korrekt, särskilt med tanke på att häradet från 1570 kom att tillfalla hertig Karls furstendöme.

Härad eller domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Vartofta	Herr Bengt Gylta	Herr Bengt Gylta
Veden	[F. d. fogden] Anders Bengtsson (Hård af Torestorp)	Anders Bengtsson (Hård af Torestorp)
Vilske	Johan Andersson (Ekeblad)	Johan Andersson (Ekeblad)
Viste	[Ryttmästaren] Erik Henriksson (Lilliebielke)	Erik Henriksson (Lilliebielke)
Väne	[Knekthövitsmannen] Bengt (Pedersson) Svenske	Bengt (Pedersson) Svenske
Ås	[Nils Pedersson (Lilliehöök af Färdala)] ⁷¹	Nils Pedersson (Lilliehöök af Färdala)
Åse	Knut (Axelsson) Posse	[Ståthållaren, herr Knut (Axelsson) Posse, 1577] ⁷²

X. Värmlands lagsaga.

Domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Dalsland	[Knut (Axelsson) Posse] ⁷³	[Ståthållaren] herr Knut (Axelsson) Posse

XI. Norrfinne lagsaga.

Härad eller domsaga	<i>Före</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	<i>Efter</i> privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
<i>Masku</i> <i>Nedre Satakunda</i>	[Riksrådet, herr Henrik Claesson (Horn), 1567] ⁷⁴ [Herr Hogenskild Bielke, 1565] ⁷⁵	Herr Henrik Claesson (Horn af Kanckas) [Friherre] Hogenskild Bielke

⁷¹ Denne förordnades enligt uppgift i ett förläningsregister (KA) till häradshövding i Ås den 16 augusti 1568.

⁷² HH, D. 1, s. 385.

⁷³ Denne förordnades till häradshövding i Dalsland den 17 februari 1558, vilket ämbete han behöll till 1580, då han efterträddes av sin son.

⁷⁴ J. Ramsay, a. a., s. 181 uppger, att denne förordnats till häradshövding i Masku den 19 maj 1539, och att han behållit ämbetet till 1567, ehuru han återfått det 1573. Detta är icke fullt korrekt, ty redan den 24 maj 1563 avsattes han av hertig Johan, som då i hans ställe förordnade Måns Henriksson (Dönsby-släkten). Jfr Ramsay, a. a., s. 91. Detta var emellertid en ren hämnadeakt från hertigens sida, enär Horn vid tvisten mellan konung och hertig tagit den förres parti. Det finns därför all anledning till antagandet, att Måns Henrikssons förordnande efter konungens seger blivit av synnerligen kortvarig natur. I början av 1580-talet berövades Horn häradshövdingerrätten från Masku på nytt, men återfick den ånyo före 1584 och behöll den sedermera ännu ett decennium.

⁷⁵ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4 (1912), s. 276.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Vemo Åland	[Herman Fleming] ⁷⁶ [Borgmästaren i Stockholm Mats Persson Skulte, 1565] ⁷⁷	[Amiralen] Herman Fleming Herr Gustaf Banér
Österbotten	[Hans Fordell, 1561] ⁷⁸	[Ståthållaren] Anders Sigfridsson (Rålamb)
Övre Satukunda	[Herr Hogenskild Bielke, 1565] ⁷⁶	[Lagmannen i Tiohärad, friherre] Nils Gyllenstierna

XII. Söderfinne lagsaga.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
Borgå län	[Ståthållaren Hans Larsson (Björnram), 1564] ⁷⁹	Carl Henriksson (Horn af Kanckas)
Hauho o. Övre	[Riksrådet Ivar Månsson (Stiernkors)] ⁸⁰	Ivar Månsson (Stiernkors)
Halliko	[Henrik Simonsson (Karuna-släkten)] ⁷⁹	Erik Håkansson (Slang)
Haittula	[Lars Torstensson (Ram)] ⁸¹	Sekreteraren [i K. kansliet] Erik Matsson [till Nora]
Lappvesi	[Riksrådet, friherre Claes Christersson (Horn af Åminne), 1566] ⁷⁹	Svante Eriksson (Stålar)
Pikkis	[Fogden Henrik Simonsson (Karuna-släkten)] ⁷⁹	[Fogden] Lars Larsson
Raseborgs län	[Lagmannen i Söderfinne, herr Nils Boije] ⁸²	Bertil Eriksson (Ljuster) ⁸²
Savolaks	[Jöns Knutsson (Kurck)] ⁷⁸	[Friherre] Hogenskild Bielke

⁷⁶ J. Ramsay, a. a., s. 121 uppger, att denne varit häradshövding i Vemo åtminstone 1547—67 och 1576—83. Detta är icke fullt korrekt, ty redan den 16 juni 1563 avsattes han av hertig Johan, som då i hans ställe förordnade Nils Skalm. Jfr Ramsay, a. a., s. 397. Efter Skalms död s. å. torde Fleming ha återfått ämbetet. År 1570 omtalas dock Måns Henriksson (Spåre) som häradshövding i Vemo (Bidrag till Finlands historia, ed. R. Hausen, D. 4, s. 420, 451 och 453).

⁷⁷ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4, s. 281.

⁷⁸ Särskilt häradshövdingeregister för Finland (KA, sign. Förläningsregister före 1611), daterat den 7 maj 1561.

⁷⁹ Förläningsregister (KA).

⁸⁰ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4, s. 367.

⁸¹ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4, s. 353.

⁸² Enligt J. Ramsay, a. a., s. 270 (jfr s. 40) förordnades Bertil Eriksson (Ljuster) den 10 november 1568 till häradshövding i Raseborgs härad efter salig Nils Boije, som levde ännu ⁸⁰/₁₆ s. å.

Härad eller domsaga	Före privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1568	Efter privilegiebrevet eller vid icke utsatt årtal = 1573
<i>Sääksmäki</i>	[Jakob Henriksson (Sjundby-släkten), 1567] ⁸³	Herr Claes Åkesson (Tott)
<i>Ayräpää</i>	[Erik Bertilsson (Slang), 1569] ⁸⁴	[Amiralen] Erik Bertilsson (Slang)

Bilaga 2.

Register på de hovjunkare och andra personer vid Kungl. Maj:ts hov, vilka hava häradsrätter.

Odaterad längd i Sandbergska saml. (KA), sign. Å 6509, som avspeglar rådande förhållanden under år 1579.⁸⁵

Upplands lagsaga.⁸⁶

<i>Bro härad</i>	Anders Sigfridsson (Rålamb)
<i>Bälinge</i>	Anders Sigfridsson (Rålamb)
<i>Frösdker med Norra Roden</i>	Johan Bagge
<i>Färentuna</i>	Per Eriksson i kansliet
<i>Håbo</i>	Hans Kranck
<i>Lyhundra</i>	Jakob Bagge
<i>Långhundra</i>	Gustaf Gabriellsson (Oxenstierna)
<i>Rasbo</i>	Hans [Frese] gardenär
<i>Sollentuna</i>	Erik Björnsson (Katt)
<i>Trögd</i>	Arvid Gabriellsson (Oxenstierna)
<i>Vallentuna</i>	Gustaf Banér
<i>Åsunda</i>	Henrik Matsson (Huggut)

Västmanlands och Dalas lagsaga.

Lindesberg Per Joensson tolk (1592 adlad Sabel)⁸⁷

Närkes lagsaga.

Noraskoga Per Joensson tolk (1592 adlad Sabel)⁸⁷

⁸³ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4, s. 338.

⁸⁴ Bidrag till Finlands historia (ed. R. Hausen), D. 4, s. 373.

⁸⁵ Årtalet framgår dels av att Arvid Gabriellsson (Oxenstierna) erhöll fullmakt som häradshövding i Trögd den 23 januari 1579, dels av att häradshövdingen i Kind Birger Isaksson (Halvhjort av Älmtaryd) redan i mars 1580 ersatts av annan person. Även häradshövdingen i Memming Sven Lillie hade 1580 avträtt från ämbetet.

⁸⁶ De häradshövdingar, som här förekomma inom denna lagsaga, äro identifierade i mitt arbete Domsagor och häradshövdingar i Stockholms och Uppsala län (1946). Av de övriga återfinnas de flesta hos Elgenstierna.

⁸⁷ Om honom, se PHT 1911, s. 52.

Östergötlands lagsaga.

<i>Björkekind</i>	Anders Keith
Gullberg	Arvid Gustafsson (Stenbock)
<i>Hammarkind</i>	Mauritz Grip
Memming	Sven Lillie
Sundbo	Sven Lillie
Valkebo	Mauritz Jöransson (Svan)

Ölands lagsaga.

Åkerbo	Seved Ribbing
--------	---------------

Tiohärads lagsaga.

<i>Västra</i>	Christer Claesson (Horn)
<i>Östra</i>	Anders Sigfridsson (Rålamb)

Västergötlands lagsaga.

Kind	Birger Isaksson (Halvhjort av Älmtaryd) ⁸⁸
Kåkind	Per Jönsson (Lilliesparre)

Tillägg till bilaga 1.

Vid utnyttjandet av bilaga 1 torde observeras, att lagsagorna där av tekniska skäl givits den omfattning, som de få antagas hava ägt 1568, medan senare, ehuru före 1573 vidtagna ändringar ej redovisats. Här bör dock lämpligen påpekas, att Västergötlands lagsaga omkring år 1570 undergick den förändringen, att Dalsland tillfördes lagsagan, under det att Vadsbo och Valle härad bortföll. Samtidigt kom Sundbo härad i Närke att tilldelas Östergötlands lagsaga, och större delen av Västerrekarne härad i Södermanland liksom troligen även Glanshammars härad i Närke införlivades med Västmanlands och Dala lagsaga.

⁸⁸ Om honom, se SBL, bd 13, s. 406.

Ferberska kistan.

Under i Krigsarkivet pågående forskningar rörande privatarkiv av militärt intresse påträffades nyligen hos friherrinnan Essie Wrangel, änka efter generalmajoren H. G. M. Wrangel, Stockholm, en kista med släktpapper. Huvuddelen av dessa visade sig härröra från bröderna Henrik Theodor och Carl Fredrik Ferber, födda omkr. mitten av 1700-talet och söner till amiralitetsapotekaren i Karlskrona Johan Henrik Ferber, en av friherrinnan Wrangels förfäder. De båda bröderna utvandrade till Frankrike och etablerade sig som köpmän och bankirer i Paris. De levererade varor till franska staten, och till en början synes det ha gått dem väl i händer. En hög statstjänstemans oväntade konkurs år 1786 ledde emellertid till ett svårt bakslag för de båda svenskarna. Omständigheterna voro sådana att de ansågo sig berättigade till ett stort skadestånd av franska kronan. På grundval av ett par dossierer bland deras handlingar har P. Tissaud i Blekingeboken 1936 skildrat deras långvariga, fåfänga försök att få ut denna ersättning samt deras mellanhavanden med svenske ambassadören i Paris baron Erik Magnus Staël von Holstein — kistan innehåller dock åtskilligt material som Tissaud inte utnyttjat. Under de följande åren fortsatte de sin handelsrörelse — Henrik Theodor under någon tid som svensk handelsagent i Nantes — men då den verkliga framgången uteblev, beslöto de 1805 att emigrera till Nordamerika. Utom de blygsamma resterna av sin förmögenhet medtogo de till det nya landet de handlingar som de ansågo kunna stödja deras ekonomiska krav på franska staten, vilka de aldrig uppgåvo. Även överflyttningen till Amerika blev dock ett misslyckat företag. Efter Carl Fredriks död 1808 drog Henrik Theodor sig fram under växande svårigheter. Till sist nödgades han vända sig till släktingar av en yngre generation hemma i Sverige med bön om ett penninglån till sitt livsuppehälle. Förödmjukelsen mildrades säkert av hans förhoppning att långivarna, hans närmaste arvingar, en gång skulle få riklig ersättning, då hans fordran på franska staten infriades. Med nästan minutiös noggrannhet ordnade han alla sina papper, och efter hans död i Philadelphia 1819 överfördes dessa till Sverige. Hoppet om ett skadestånd av franska staten gäckades visserligen, men bröderna Ferbers arkivaliska kvarlåtenskap har pietetsfullt bevarats genom generationerna och utgör nu ett historiskt värdefullt och mänskligt gripande vittnesbörd om de båda utlandssvenskarnas öden. Under tidernas lopp har kistan också fått tillskott av handlingar ärvda från andra med friherrinnan Wrangel och hennes make befryndade släkter, utom generalmajor Wrangels egen ätt släkterna Anckarsparre, Pihlgardt, Fleming, Wrangel (frih. ätten nr 219), Nordenskjöld, Ericson och Rehbinder. Särskilt kunna nämnas en liten volym reseanteckningar från år 1659 tryckta i Ord och bild 1908 och säkerligen skrivna av sedermera landshövdingen Jacob Fleming, brev från vice amiralen O. H. Nordenskjöld till hans hustru samt överstinnan Carine Rehbinders, f. Thrane, barndoms- och ungdomsminnen (tryckta i en norsk utgåva 1915).

Elsa Nordström.

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 15:— pr år + 70 öre för porto och uttages som postförskott för Personhistorisk Tidskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare, docenten BERTIL BROOMÉ, Krigsarkivet, Stockholm 80.
Bokhandelspris för löpande årgång är kr 18:—.